

בשולי השולחן

מכתבים ופניני תורה

משולחנו של הגאון הצדיק

רבי שריה דבליצקי זצ"ל

בעל "זה השולחן"

עם הערות וביאורים

קונטרס

בשולי השולחן

והוא מכתבים ופניני תורה

משולחנו של הגאון הצדיק

רבי שריה דבליצקי זצ"ל

בעל "זה השולחן"

ממה שזכיתי לדון לפניו בכתב ובע"פ

בתוספת הערות ביאורים והרחבת הסוגיות

אשר חנני החונן לאדם דעת

יוסף בלאאמו"ר הג"ר יחיאל מיכל שליט"א פליסקין

תשרי תשע"ט לפ"ק

ירושלם תובב"א

מפתח הענינים

פתח דבר..... א

מכתבים

מכתב א – בענין אופן לבישת הבגדים..... ג

מכתב ב – בענין דיבור בסוף התפילה..... ה

מכתב ג – בענין ישיבה קודם ואחר התפילה..... ז

מכתב ד – בענין שתיית יין בסעודות שבת וי"ט..... ט

מכתב ה – בענין נוסח ההזכרה בשמיני עצרת..... יא

נידונים בע"פ

ו – בענין אמירת פיטום הקטורת קודם תפילת מנחה..... יב

ז – בענין אכילת בעל ברית קודם הברית..... יב

ח – בענין שפת ה'עברית'..... יג

ט – בענין דיבור בבית הכסא..... יג

י – הנהגתו בענין נקיות הלשון..... יד

יא – בענין הפסק לאחר ברכת המפיל..... טו

יב – בענין שירה וכלי זמר בספירת העומר..... טז

מילואים

סימן א – בענין חובת כיסוי הגוף בבית המרחץ..... יח

סימן ב – בענין ישיבה קודם ואחר התפילה..... כב

סימן ג – בענין שתיית יין בסעודות שבת וי"ט..... כז

סימן ד – בענין דיבור בבית הכסא ובבית המרחץ..... לה

צילום אחד המכתבים..... לח

פתח דבר

השיר והשבח לחי העולמים, על חסדו כי גבר עלי לעסוק בתורתו הקדושה, ובפרט בעת הזאת לעת הוצאת פרי ביכוריי, המיוסד על דברים שזכיתי לדון קמי הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצ"ל.

אבל מיוחד ישנו בסילוקו של הגה"צ זצ"ל, באשר היה שריד לדור דעה, וכברח מקשר בין דורות קדומים של גדולי וצדיקי עולם לדורנו היתום. ועוד זאת, שהיה מיחידי הדור ביגיעתו להעמיד כל הלכה והלכה, ובייחוד ההלכות הנשכחות והנזנחות, בקרן אורה. יחד עם בקיאותו העצומה במנהגי ישראל ומסירותו הגדולה לבררם אל נכון.

ותהילות לא-ל זכיתי שהגאון זצ"ל הקדיש מזמנו היקר להשיבני על כמה מכתבים, ואף השיבני בע"פ במאור פנים על כמה מספקותיי, ולחביבות דברי תורה המאירים אמרתי, לא אשמור הטובה לעצמי, כי אם יאותו רבים לאורם. וצירפתי לזה הרחבת דברים מדברי הפוסקים בסוגיות הנידונות, וממה שעלה בהם בידי בס"ד, ואקווה שיהיה בעז"ה לתועלת למעיניים.

אודה בזה למבצר התורה ישיבת "ארחות תורה" המעטירה, בית שמגדלין בו תורה ויראה, ובייחוד למע"כ מו"ר עט"ר הגאון רבי צבי יהודה אדלשטין שליט"א, ועמו שאר רבותיי ראשי הישיבה, הגאונים רבי איתמר גרבוז שליט"א, רבי ברוך דב דיסקין שליט"א, ורבי יחיאל קלרמן שליט"א, עם שאר רבני הישיבה שליט"א, אשר מבאר תורתם הנני שותה. ועל כולנה אעלה את זכרו הטהור של רבינו ראש הישיבה ומייסדה מרן בעל אילת השחר זצוק"ל, אשר נשא על שכמו במיוחד את משא ישיבתנו הקד', ובכנפי אברתו עליה סכך, וכל מה שזכינו הכל מכוחו ובזכותו.

כן אזכיר לברכה את הישיבה המפוארה ישיבת קמניץ לצעירים, בנשיאות הגאון הגדול רבי יצחק שיינר שליט"א, אשר רבות קיבלתי ממנה ומתורתה, לראשיה ורבניה שליט"א, ובייחוד למע"כ הגה"צ רבי יצחק זונדל שטרן שליט"א.

כן אודה בזה למע"כ רבותיי הגאונים, רבי מנחם צבי ברלין שליט"א ראש ישיבת רבינו חיים עוזר, רבי דב אהרן זלזניק שליט"א מראשי ישיבת מאור התלמוד, ורבי זאב בוגרד שליט"א מחשובי הת"ח בעיה"ת ב"ב, אשר מקדישים לי מזמנם היקר לבירור שאלותיי וספקותיי, ומטעימוני מצוף דובשנה של תורה.

שפתיי לא אכלה מלהודות קדם מע"כ אאמו"ר שליט"א, אשר תדיר מדריכני בנתיבי התורה וההלכה, ואף בחיבור זה רב חלקו למאוד. ואתו עמו אמי מורתי שתחי', העומדת על קודקודי לזרזני לתורה ולמצוות, חמין ושמן שסכוני בילדותי הם שעמדו לי.

כן אזכיר לתודה וברכה את מע"כ מו"ז הגאון רבי יהושע זליג פליסקין שליט"א מח"ס "נצור לשונך", ומע"כ מו"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א, רב שכונת מעלות דפנה בירושלם ומחשובי תלמידי רבינו מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, אשר תדיר משקני מנועם צוף אמריו, ואף זיכני לעטר הקונטרס בכמה פסקי הלכות חדשים מאשר נשא ונתן קמי מרן זצ"ל [ואף עבר עליהם ואישר את נכונותם].

אזכיר בזה לברכה את בני החבורה הנפלאה בישיבה הקד"א ארחות תורה, אשר הרבה זכיתי בזכותם, ואף רבים מהענינים בחיבור נתלבנו על ידם. וכן את בני קהלא קדישא "ערוך לנר" בשכונת רמת שלמה בירושלם, ציבור מלא בחכמים וסופרים, אשר הרבה ענינים נתלבנו בין כותלי ביהמ"ד ביומי דפגרא.

ואכתוב בזה ענין אחד. בגמרא עבודה זרה יח. תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו, אמר לו חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה... ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך [והם גזרו על כך – רש"י]... אמר לו רבי מה אני לחיי בעולם הבא, אמר לו כלום מעשה בא לידך, אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים, אמר לו אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. ע"כ.

והתמיהה נודעת, מה מקום יש לשאלה "כלום מעשה בא לידך" בשעה שמקהיל קהילות ברבים ללימוד התורה תוך סיכון נפשו, וביותר מהי תשובתו "מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה", וכי זהו יותר גדול ממה שהקהיל קהילות.

וביאר בזה המכתב מאלהו (ח"ג עמ' 107) יסוד גדול [ואבאר הדברים בעז"ה לפי דרכי], שבדברים גדולים כגון דא אין הוכחה גמורה על מדרגתו האמיתית של האדם, שכן בזה יש כוח גדול של התלהבות לעמוד בנסיון. אבל דוקא בדברים קטנים שנפגשים עמם כל יום וכל שעה, ניכרת דרגתו האמיתי של האדם, וכהאי דאמרי אינשי "האדם הגדול נבנה מהפרטים הקטנים". ולכן כאשר ראה ר' יוסי בן קיסמא את הקהלת הקהילות ברבים, עדיין לא ידע בוודאות שחלקו שמור לו בעוה"ב, עד שראה המעשה הקטן של מעות של פורים.

והדברים מבוארים במדרש (שמו"ר פ"ב פרשה ג'): אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה, הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה, בדק לדוד בצאן ולא נהגם אלא במדבר להרחיקן מן הגזל... וכן במשה הוא אומר וינהג את הצאן אחר המדבר להרחיקן מן הגזל. ע"כ.

מבואר מהדברים, שיש חשיבות מיוחדת לפרטים הקטנים דייקא. ומחמת כן לא נמנעתי מלהאריך ולדון גם בפרטים הנראים לכאורה כקטנים, אשר באמת הם גדולים מאד לפי ערך כל ענין מתורת ה', ודי בהערה זו.

קראתי שם הקונטרס "בשולי השולחן" ע"ש ספר "זה השולחן" ג"ח, אחד המיוחדים שמבין עשרות ספריו של הגה"צ זצ"ל. וגם נרמז בו מעלת העסק בדברים הנראים כ"שוליים", וכן"ל. ויהיה החיבור לזכר ועילוי נשמת הגה"צ רבי שריה ב"ר בצלאל יעקב זצ"ל, נלב"ע ב' במנחם-אב תשע"ח, תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עדי יקיצו וירננו שוכני עפר.

וכצאתי אפרוש כפי בתחינה, זכני ה' ללמוד ולהתגדל בתורתך הקדושה, ולהתעלות בדרכי אהבתך ויראתך, לעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם, וזכנו במהרה לראות בבנין בית הבחירה בתפארתו, כהנים בעבודתם לויים בדוכנם וישראל במעמדם, בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

מכתב א – בענין אופן לבישת הבגדים

בס"ד, כ"ב בסיון תשע"ב

לכבוד הגאון האדיר רבי שריה דבליצקי שליט"א

בשור"ע (סימן ב' סעי' א') איתא: לא ילבש חלוקו מיושב, אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה.

ובפמ"ג (מ"ז סק"א) כתב שדין זה אינו מעיקר הדין אלא הנהגה טובה, ועיקר דין זה נאמר לת"ח.

וכ"כ בשור"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' מ"ז סוף ענף ג' ובסי' ס"ח ענף ד') שדין זה אינו אלא מידת חסידות, והוסיף שם (בסימן מ"ז) שלמתלבשים עצה טובה להתלבש בבית המרחץ.

ברצוני לשאול:

א. ראיתי בשם אחד הרבנים שליט"א שאם המשנ"ב לא הביא דברי הפמ"ג משמע דלא סבירא ליה הכי, א"כ אולי גם בנידוננו דעת המשנ"ב שהוא מעיקר הדין.

ב. במש"כ האג"מ שאפשר להתלבש בבית המרחץ, הנה יש שפקפקו בדין זה, וברצוני לשאול האידך יש לפסוק בזה למעשה.

ג. מדברי האג"מ משמע שנקט שיש חובת צניעות גם כשמתלבש בחדר סגור. וצ"ע מה שהרבה נוהגים להתלבש כדרכם בחדר סגור.

בברכת התורה

יוסף פליסקין

תשובה:

ז' תמוז תשע"ב.

שלו' וברכה

דין זה אינו נוהג בזמנינו, והיה רק אז, כפי צורת לבושם שהלכו חלוק ארוך שלובשים דרך הצואר וישנו ערומים לגמרי בכסוי סדין ועל כן היה אפשר לקיים כך, דהיינו בפשיטה, כל מה שמושך החלוק למעלה מושך הסדין לכסותו וכן להיפך, משא"כ בזה"ז שכפי צורת הלבוש אין זה במציאות כלל דאיך אפשר להחליף מכנסיים תחת הסדין, ואצלנו העיקר למעט כמה שאפשר להישאר ערום, לדוגמא (כמשחליפים) [כשמחליפים] מכנסיים של חול למכנסיים של

שבת, להכין מכנסי שבת לפני שפושט מכנסי חול ולא לפשוט מכנסי חול ואח"כ לחפש מכנסי שבת בארון. וכל כהאי גוונא ותן לחכם וכו'¹.

וחדר האמבטיה אינו עיר מקלט וגם לא חדר סגור ואין שום חילוק²

בברכה

ש. דבליצקי

¹ אמנם כמדומה שעדיין יש אפשרות לפשוט המכנסיים תחת השמיכה, ויל"ע אם לדבריו מי שיכול לעשות כך מחוייב בזה.

² יעוין מה שהארכתי בזה בס"ד במילואים (סימן א').

מכתב ב – בענין דיבור בסוף התפילה

בס"ד, ט' במרחשון תשע"ג

לכבוד הגאון הגדול רבי שריה דבליצקי שליט"א

השלום והברכה

אשמח אם יואיל כת"ר שליט"א לענות לשאלותיי.

כתב באליהו רבא סימן נ"א סק"ג בשם פסקי תוס' וז"ל, וכשמתפלל עם הציבור אין לדבר עד שמסיים עלינו.

ברצוני לשאול:

א. האם פסקינן למעשה כדברי הא"ר.

ב. לפי דברי הא"ר יש להסתפק באדם שמתפלל לאט והציבור כבר אחרי עלינו והוא עדיין לא, האם הוא בכלל האיסור לדבר.

בברכת התורה

יוסף פליסקין

תשובה:

י"ד טבת תשע"ג.

שלו' וברכה

כנראה שזה מידת חסידות שלא להפריע למנין עם הדיבורים שלו³

³ בשו"ע (סימן נ"א סעיף ד') כתב: צריך להיזהר מלהפסיק בדיבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף שמונה עשרה. ובמשנ"ב (סק"ט): וכשיש נפילת אפים לא ידבר עד אחר נפילת אפים. ע"כ. ובפשטות משמע שנקט שכל האיסור לדבר הוא רק עד אחר נפ"א, ודלא כהא"ר. אמנם יתכן שכל דבריו הם רק לגבי תפילה ביחידות, אבל בציבור באמת אין לדבר עד סוף התפילה, ויל"ע.

והנה בברכות יד. דנו בדין הפסק באמצע הלל, ובין הדברים מבואר: איני והא רב בר שבא איקלע לגביה דרבינא וימים שאין היחיד גומר את ההלל הוה ולא פסיק ליה. ע"כ. והיינו שרבינא דקדק שלא להפסיק באמצע הלל אף כדי לשאול בשלום רב בר שבא, ומזה מוכיח הגמרא שאין להפסיק גם בחצי הלל. ולדברי הא"ר לכאוף אין מזה הוכחה, דיתכן שמה שרבינא לא הפסיק לא היה מחמת ההלל אלא כיון שהלל הוא בתוך התפילה. וצ"ל שהא"ר למד שהגמרא ידע שהמעשה שם היה שהתפלל ביחידות.

ובזמנם היה עלינו סיום התפילה,
וכל זה לא שייך כשהתאחר בתפילתו והציבור כבר גמר⁴,
בברכה
ש. דבליצקי

⁴ וכן כתב לי הגאון רבי שריאל רוזנברג שליט"א, שמשמע מדברי הא"ר שכל סיבת האיסור היא מחמת הציבור, וא"כ מכיון שהציבור גמרו שוב אין האיסור שייך.

מכתב ג – בענין ישיבה קודם ואחר התפילה

בס"ד, אור לכ"ה בתשרי תשע"ג

לכבוד הגאון הגדול רבי שריה דבליצקי שליט"א

בעמח"ס זה השלחן ועו"ס

השלום והברכה

אשמח אם יואיל כת"ר שליט"א לענות לשאלתי.

ברמב"ם פ"ז מהלכות תפילה הלכה י"ח כתב: ובתפילת המנחה מתחיל לקרות תהלה לדוד מיושב, ואח"כ עומד ומתפלל, וכן בפ"ט מהלכות תפילה ה"ח גבי אשרי דמנחה: והעם מיושב.

אמנם בשו"ת הריב"ש סוף סי' תי"ב כתב דמה שכתב הרמב"ם מיושב, לאו דוקא הוא, ובא לומר שכך נהגו הציבור או לומר שאין צריך לעמוד.

אך יש שהבינו מדברי הרמב"ם שצריך להקפיד לישיב בדוקא בעת אמירת אשרי, וברצוני לשאול איך הפשט האמיתי ברמב"ם, ומה דעת כת"ר שליט"א להלכה.

בברכת התורה

יוסף פליסקין

תשובה:

ל"ה תשרי תשע"ג.

לכ' שליט"א

הרמב"ם פוסק כהירושלמי שלפני ואחרי כל שמונה עשרה צריך לשבת, ולכן הכניס את זה בהלכותיו אם לא⁵ בעקביות,

⁵ אין מובן כ"כ כונתו במילים "אם לא", ויתכן שכוונתו בדרך רבותא, דאפילו אם הרמב"ם היה כותב שלא בעקביות היתה הוכחה, וכל שכן שכתב בעקביות.

וזה בהל' תפלה פרק ז' הל' י"ז⁶

הל' י"ח (פעמיים)

פרק ט' הל' ה' (פעמיים)⁷

הל' ח'

הל' ט'

עיקר ההלכה היא לשבת ולא דוקא בפסוק זה או אחר. ומה שהר"ם כותב את זה באשרי הוא כי בירושלמי אסמכוהו להלכה זאת לפסוק אשרי יושבי ביתך. אבל למעשה העיקר לשבת מעט גם אם לפני או אחרי אשרי⁸,

בברכה

ש. דבליצקי

ובראש הדף הוסיף:

פ"ז הל' י"ז לגבי אחרי שחרית

הל' י"ח אשרי לפני מנחה

ושם מעריב אחרי התפלה

פ"ט ה' אחר שחרית (פעמיים כותב)

שם ח' לפני מנחה ואחרי מנחה⁹

שם ט' לפני מעריב¹⁰

⁶ הנה לשון הרמב"ם: וכשישלים ישב ויפול על פניו ומתחנן ומגביה ראשו ומתחנן מעט והוא יושב בדברי תחנונים. ע"כ. ולכאור' אין מזה הוכחה שיש לשבת אחר כל תפילה, דיתכן שמה שכתב לשבת הוא מצד הענין לשבת בעת אמירת תחנון, שהביאו הבית יוסף (סימן קל"א) בשם חכמי הקבלה, וביאר הלבוש (סעיף ב'): שכן הוא ההכנעה, וגם יש בו סוד.

⁷ הנה בפעם הראשונה כתב כן לגבי תחנון, ולכאור' אין מזה ראייה לגבי כל תפילה, וכנ"ל בהערה הקודמת.

⁸ יעוין מה שהארכתי בזה בס"ד במילואים (סימן ב').

⁹ לגבי אחר מנחה כתב שיושבים בתחנון, ולכאור' אין מזה הוכחה וכנ"ל בהערה 6.

¹⁰ ויש להוסיף עוד ב' מקומות, האחד בפ"ט הלכה א': בשחר כל העם יושבין וש"ץ יורד לפני התורה וכו'. והשני בפ"ד הלכה ט"ז: לפיכך צריך לישב מעט קודם התפילה כדי לכוון את ליבו. ואף שהיה מקום לומר שעיקר כונתו היא 'לשהות' קודם התפילה ולא דוקא

מכתב ד – בענין שתיית יין בסעודות שבת וי"ט

בס"ד, כ"ד במנחם אב התשע"ב

לכבוד מרן הגאון הגדול רבי שריה דבליצקי שליט"א

השלום והברכה

אשמח אם כת"ר שליט"א יואיל לענות לשאלתי.

איתא בשו"ע או"ח סי' תקכ"ט סעי' א': מצות יום טוב... וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת... וחייב לבצוע על שני ככרות ולקבוע כל סעודה על היין. עכ"ל. משמע שגם בשבת חייב לשתות יין בכל סעודה. וכן כתב להדיא במשנ"ב סק"א.

אך קשה דהמ"ב שם מציין דמקור החיוב לשתות יין בשבת הוא בסוף סי' ר"נ, ושם הלשון "ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו", משמע שיש ענין כללי להרבות ביין, אבל לא חיוב לשתות בכל סעודה¹¹.

ולכא' הוי סתירה בדבר, האם זה חיוב בכל סעודה או רק להרבות באופן כללי.

בברכת התורה

יוסף פליסקין

'לשבת', אבל כיון שבגמרא (ברכות לב:) הלשון הוא "לשהות" והרמב"ם שינה וכתב "לישב", לכא' משמעות לשונו שצריך דוקא לישב. ויעוין עוד במילואים (סימן ב').

¹¹ וביותר קשה, דמקור שני דברי השו"ע הללו הם מדברי הרמב"ם (פ"ל מהלכות שבת הלכה ז' ט') שכתב: איזהו עונג... חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת... וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין... וכן בימים טובים. ע"כ. ומכוח דברים אלו כתב השו"ע את דבריו בסימן ר"נ ובסימן תקכ"ט, וקשה מדוע בהלכות שבת כתב רק "ירבה בבשר ויין ומגדנות", ובהלכות יו"ט פירט וכתב "וחייב לבצוע על שני ככרות ולקבוע כל סעודה על היין", כיון ששניהם מגיעים מאותם דברי הרמב"ם ומאי שנא, ובפרט שעיקר דברי הרמב"ם נאמרו לגבי שבת ורק בסוף הוסיף שה"ה ביו"ט, ולכא' היה מן הנכון שהשו"ע יפרט בשבת.

ולכא' למימר שמה שפירט ביו"ט הוא כיון שביו"ט יש חיוב שמחה ביין, חדא, שהרי להדיא כתב השו"ע "וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת", הרי שכאן דיבר על דין כבוד ועונג ולא על דין שמחה, ורק בסעיף ב' כתב חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד וכו' ופירט דיני שמחת יו"ט.

ועוד, שהביה"ל (סעיף ב' ד"ה כיצד משמחן) הקשה מדוע השו"ע לא הזכיר דין שמחה ביין, ותירץ שסמך בזה על מש"כ שצריך לקבוע הסעודה על היין. הרי שהביה"ל נקט שמש"כ השו"ע שצריך לקבוע הסעודה, אינו מדין שמחה, אלא מדין עונג, ורק שלא נזקק לחזור ע"ז שוב בדין שמחה, כיון שכבר נכלל במש"כ גבי עונג. וצע"ג.

תשובה:

הפשטות שבין בשבת ובין ב'ר"ט יש לשתות רביעית יין בתוך הסעודות, אך למעשה נהגו בשבת לשתות מעט ורק ב'ר"ט נהגו המדקדקים ברביעית בכל הסעודות¹²

ובלשונות אין כל כך לדייק¹³.

ד' אלול תשע"ב. כוח"ט ש.ד.

¹² החילוק בין שבת ל'ר"ט הוא לכאורה שבשבת השתיה היא רק מדין עונג, וב'ר"ט גם מדין שמחה, ולשמחה צריך שיעור יותר חשוב כדי שישמח, משא"כ כדי להתענג סגי גם בפחות מזה. ויעוין מה שהארכתי בזה בס"ד במילואים (סימן ג').

¹³ הנה מה שכתב שאין לדייק, הוא לגבי לשונות השר"ע, אבל באמת יש בזה קושיה אחרת מדברים מפורשים, והוא מה שכתב המשנ"ב (סימן רצ"א סקכ"א) ש"טוב" לשתות יין בסעודה שלישית, הרי שנקט שאינו מעיקר הדין, ומאידך בהלכות יר"ט (סימן תקכ"ט סעיף א') כתב השר"ע: וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת... ולקבוע כל סעודה על היין. ומשמע שגם בשבת יש לשתות מדינא בכל סעודה, וכן המשנ"ב כתב שם (סקי"א) וכמו לענין שבת וכן"ל סוף סימן ר"נ. ובאמת המשנ"ב בסימן רצ"א אזיל בזה בדרכיה דהשר"ע בהלכות שבת שלא הביא שיש דין לשתות בכל סעודה, ולכן כתב המשנ"ב שהוא רק "טוב", אבל זה גופא צ"ב מדוע השר"ע לא הביא לשתות בכל סעודה. וצ"ע.

מכתב ה – בענין נוסח ההזכרה בשמיני עצרת

בס"ד, ח' בתמוז תשע"ב

לכבוד הגאון האדיר רבי שריה דבליצקי שליט"א

כתב השו"ע (או"ח סי' תרס"ח סעי' א'): ליל שמיני עצרת אומר בתפילה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה. ומשמע שאומרים "שמיני" בלא ה'. וכן ברמ"א שם. וכן במ"ב (סק"ג): שמיני עצרת חג הזה.

אמנם ברוב הסידורים הנוסח "יום השמיני חג העצרת הזה" עם אות ה'.

והנה ברש"י סוכה דף מו: ד"ה ושמיני לברכה כתב "יום השמיני" עם ה'. ואולי מכאן סמך למנהג להוסיף ה'. אך שוב בדף מז: ד"ה ברכת המזון כתב "שמיני" בלא ה'. ושוב בדף מח. ד"ה ברכה לעצמו כתב "יום השמיני" עם ה' [ואולי מכאן יש ללמוד שאין בזה נפק"מ].

איברא מצאתי גם ברי"ף סוכה דף כג. וברא"ש שם דף מז. וברבינו חננאל דף מז: שכתבו גם הם "שמיני" בלא ה'.

וצ"ע איך לנהוג למעשה.

תשובה:

יש להכריע כדעת הגר"א במעשה רב אות קפ"ח שכתוב שם ביום שמיני בלי ה'.

בברכה

ש. דבליצקי

יג תמוז תשעב

ענינים שדנתי לפניו בעל פה

ו. בענין אמירת פיתום הקטורת קודם תפילת מנחה

שאלה: כתב המשנ"ב (סימן רל"ד סק"ו) שטוב לומר קודם תפילת מנחה פיתום הקטורת, האם הכונה לפרשת הקטורת, או גם לכל הסדר המבואר בגמרא אביי הוה מסדר וכו'.

תשובה: כל הסדר [כ"ז במנחם-אב תשע"ב].

ז. בענין אכילת בעל ברית קודם הברית

אמר לי ששמע ממרן החזו"א זצ"ל, שמותר לבעל ברית [מי שעושה ברית לבנו] לאכול קודם הברית [אף שעומד לפני מצוה דאוריתא], כיון שבודאי לא ישכח, וזה דלא כהגהות נחלת צבי על שו"ע שכתב שאסור, והחזו"א לא נקט כדברי הרוקח (סימן שנ"ג) שחסידי הראשונים היו מקיימים המצוות על הצום, אלא נקט באופן פשוט שהטעם שאסור לאכול קודם המצוה הוא כדי שלא לשכוח לעשות המצוה [וממילא כשאין חשש שישכח אין איסור לאכול]¹⁴.

ושאלתי: האם יכול להיות שמישהו ישכח תקיעת שופר¹⁵? וענה: בכל זאת. ושאלתי: תקיעת שופר יש יותר חשש שישכח מאשר בעל ברית? ואישר¹⁶ [ט"ו בסיון תשע"ז].

¹⁴ והנה לשון הרוקח: מה שמתענין החתנים עד לאחר הברכה מצאתי באגדה מפני שמצוה חביבה עליהם כדרך שעושים חסידים הראשונים שהיו מתענין אל המצוה החביבה כגון לולב ושאר דברים. ע"כ. ולכא' לא בא ליתן טעם למה שאסור מעיקר הדין לאכול קודם המצוות, כיון שבזה מותרת טעימה [לבד מלולב ששם צריך לקדש ולאכול כזית], ובזה מוסכם לכא' שהטעם הוא כדי שלא לשכוח לעשות המצוה, אלא בא ליתן טעם למה שחסידי הראשונים החמירו על עצמם להתענות לגמרי [ורק בנישואין נהגו כולם בחומרא זו], וביותר שהוא דיבר על נישואין שאינה מצוה שמוטלת על האדם דוקא ביום זה, ומה שאסור לאכול קודם המצוות הוא במצוות המוטלות עליו לעשות ביום זה, ולכא' הם שני ענינים נפרדים ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וצ"ע.

¹⁵ שנתבאר במשנ"ב (סימן תרצ"ב סקט"ו) שאסור לאכול קודם תקיעת שופר.

¹⁶ ולכא' יש להעיר, דאם נבוא לחלק אם יש חשש שישכח, הרי מסתבר שגם תקיעת שופר לא ישכח. ולכא' הפשטות היא, שאף שיש מצוות שמסתבר שלא ישכח, מ"מ אחר שנקבעה ההלכה שאסור לאכול קודם המצוות, שוב לא חילקו בין מצוה למצוה. ויל"ע.

ח. בענין שפת העברית'

שאלה: האם כשמדברים את שפת העברית המדוברת בזמננו, יש את המעלה של דיבור בלשון הקודש?

תשובה: לפי דעתי כן¹⁷.

שאלה: אבל יש הרבה מילים שהשתנו מלשון הקודש המקורית.

תשובה: מה שהשתנה זה רק מיעוט¹⁸.

שאלה: יש בזה גם נפק"מ למעשה, שבספר חסידים (סימן תתקצ"ד) מבואר ששאלו לזקן אחד במה הארכת ימים ואמר לפי שהקפיד שלא לדבר לשה"ק בבית המרחץ, וכתב המשנ"ב (סימן פ"ה סק"ט) שלפי"ז מידת חסידות שלא לדבר לשון הקודש בבית הכסא, אז לפי מידת חסידות זו עדיף גם שלא לדבר עברית?

תשובה: נכון¹⁹ [ז' במנחם-אב תשע"ז].

ט. בענין דיבור בבית הכסא

בהנ"ל אות ח' בשם ספר חסידים (סימן תתקצ"ד) ששאלו לזקן אחד במה הארכת ימים, ואמר בזכות שלא דיבר לשה"ק בבית המרחץ. שאל אחד שהיה שם: וכי בלשון אחרת מותר לדבר?

תשובה: בספר חסידים כתוב "בית המרחץ" [ומה שאסור לדבר זה דוקא בבית הכסא]²⁰.

¹⁷ אמנם בארחות רבנו (ח"ה חינוך ורבנות אות ס"ה) מובא שמרן החזו"א זצ"ל אמר שעברית היא כשאר שפות. וכן ראיתי בשם מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל שאמר שעברית היא שפה אחרת מלשון הקודש, וכעת לא מצאתי מקורו.

והנה ברמ"א (סימן ש"ז סעיף ט"ז) כתב לגבי איסור קריאת שטרי הדיוטות בשבת: ונראה לדקדק, הא דאסור לקרות בשיחת חולין וסיפורי מלחמות, היינו דוקא אם כתובים בלשון לע"ז, אבל בלשון הקודש שרי. ע"כ.

וכתב בספר איל משולש (שטרי הדיוטות פ"ז הערה קל"ט): ועוד יל"ע אם עברית המדוברת כיום היא בכלל לשון הקודש [דכמדומה שרוב השפה המדוברת המציאו ובדו מליבם], וכן שמעתי מהגר"נ קרליץ שליט"א. ע"כ.

¹⁸ ודברי מרנן שבהערה הקודמת נראה לבאר, שכיון שיש מילים רבות שבהם שינו את המשמעות, ואף מילים שהמשמעות בהם היא הפוכה, וכידוע, הרי שמילים אלו מגלים על כל השפה שאין זה לשון הקודש אלא שפה אחרת.

¹⁹ יעוין מה שהארכתי בזה בס"ד במילואים (סימן ד' ענף ב').

שאלה: אבל המשנ"ב (סימן פ"ה סק"ט) מביא את זה לענין בית הכסא, ונראה שנקט שהדין בהם שוה²¹.

תשובה: יכול להיות ש[מה שכתוב שמותר לדבר] הכונה למה שמבואר בסנהדרין יט. התקין רבי יוסי בציפורי שיהיו נשים מספרות בבית הכסא משום יחוד²².

ובין הדברים אמר עוד מי שהיה שם: פעם שמעתי משהו מדבר בבית הכסא בפלאפון.

תשובה: זה לא²³ [ז' במנחם-אב תשע"ז].

י. הנהגתו בענין נקיות הלשון

פעם נאבדו לי התפילין והגעתי למעונו לבקש ברכתו ועצתו [ואמר לי לומר "אמר רבי בנימין הכל בחזקת סומין" וכו'], ובתוך הדברים אמר "כנראה שמישהו 'לקח' את זה", וראיתי שדקדק בלשונו שלא לומר "מישהו 'גנב' את זה"²⁴.

²⁰ מבואר מדבריו שנקט שהאיסור לדבר בבית הכסא אינו נוהג בבית המרחץ [והכונה לאיסור לדבר אפי' דברים הנצרכים, אבל לדבר סתם בודאי שאינו צניעות גם בבית המרחץ].

²¹ שו"ר שבספר חסידים כתב להדיא, בית המרחץ ובית הכסא.

²² אמנם לכאו' צ"ב, דלאותו חסיד המובא בספר חסידים שהקפיד שלא לדבר לשה"ק בבית הכסא, הרי לא היתה נוגעת תקנה זו דמשום יחוד, כיון שהתקנה היתה רק לנשים. ויעוין מה שהארכתי בזה בס"ד במילואים (סימן ד' ענף א').

²³ ויש שדנו בזה שכל האיסור לדבר הוא דוקא כשמדבר באופן הרגיל שאז זהו חוסר צניעות, אבל כשמדבר בפלאפון שהאדם מהצד השני אינו יודע שהוא בבית הכסא, אין בזה חיסרון. ומבואר מדברי הגאון זצ"ל שנקט דלא כן.

²⁴ אגב אציין דבר פלא שהיה עמי בהאי ענינא, שבמשך ג' שבועות נאבדו ממני התפילין, וחיפשו בכל מקום אפשרי ולא מצאו, ולאחר ג' שבועות קיבלתי ביום אחד ברכה ממרנן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל ויבדל"ח הגר"ח קניבסקי שליט"א למוצאם, ועוד באותו יום זכיתי למצוא אותם [והיה זה במקום מאוד פשוט ולא היה מובן כיצד לא ראו אותם עד עכשיו, וזכינו לראות בעינינו מאמר חז"ל "הכל בחזקת סומין עד שבא הקב"ה ומאיר את עיניהם"], והיה לפלא.

ענינים שדן לפניו אאמו"ר שליט"א

יא. בענין הפסק לאחר ברכת המפיל

שאלה: האם מותר לאחר ברכת "המפיל" לעיין בספר בלי להוציא המילים מהפה?

תשובה: בהחלט²⁵.

שאלה: והאם מותר לומר דברי תורה בפה?

תשובה: לא כדאי²⁶ [כ"ו במנחם-אב תשע"ב].

²⁵ ומסתבר שכונתו דוקא באופן שזה עוזר לו לקרב את השינה, ולא באופן שמרחיק את השינה. ומבואר שנקט שבאופן שהעיון בספר מקרב את השינה, אין זה נחשב להפסק [ואינו כמו עיסוק בדבר אחר].

²⁶ הנה בארחות חיים להרא"ש (יום ראשון אות י"ח) כתב: ויזהר ללמוד בלילה עד שישיין מתוך דברי תורה, ולא מתוך שיחה בטלה. ע"כ. וכתב בביאור הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א: כונתו נראה, שמחשבתו בדברי תורה, אבל לא שמענו שמותר לדבר אחר ברכת המפיל ואינו הפסק. ומיהו תלוי, שלאומרים המפיל קודם קר"ש ותחנונים, ה"ה דברי תורה אינם הפסק. ע"כ.

ולדבריו, כיון שהמשנ"ב (סימן רל"ט סק"ב) פסק שפסוקי דרחמי אינם הפסק כיון שהם משום שמירה, הרי שגם דברי תורה מותר להוציא בפה.

וכן שמעתי מהגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א, שכיון שמבואר ברמ"א (שם סעיף א') שאם קרא קר"ש ולא יוכל לישן מיד חוזר וקורא כמה פעמים עד שישתקע בשינה, עכ"ד הרמ"א, ה"ה שכל ד"ת אינם הפסק, כיון שזה אותו ענין דקר"ש שהם משום שמירה, ומ"מ אם יכול להרהר בד"ת יש עדיפות שלא להוציא בפה, עכ"ד.

אבל לדברי הגר"ש זצ"ל שנקט ש"לא כדאי", צ"ל שכל זה דוקא בקר"ש, ופסוקי דרחמי שהם אותו ענין דקר"ש, אבל ד"ת אחרים הם ענין אחר מקר"ש והוי הפסק.

והנה על דברי הרמ"א הנ"ל, כתב המג"א (סק"ו): ונראה לי דה"ה אם מהרהר בד"ת שפיר דמי, דהא אמרינן בגמרא (ברכות ד:): ת"ח אי"צ לקרות קר"ש לפי שרגיל לחזור תמיד על גרסתו עיי"ש. ע"כ. והובאו דבריו במשנ"ב (סק"ז). ולכא' מדוקדק מדבריו שנקט "מהרהר בדברי תורה" שדוקא להרהר שרי אבל לא להוציא בפה. אמנם יתכן שעיקר כונתו שאם מהרהר בד"ת פטור מלחזור ולקרוא קר"ש, ונקט הרהור כיון שכן הדרך, אבל אליבא דאמת מותר גם להוציא בפה, ויל"ע בזה.

יב. בענין שירה וכלי זמר בספירת העומר²⁷

שאלה: כשעורכים סיום מסכת בספירת העומר, האם מותר לנגן בכלי נגינה.

וענה: יותר טוב שלא. אך מהמשך דבריו היה משמע שאסור²⁸.

שאלה: האם לשיר בפה מותר?

תשובה: כן.

שאלה: האם בפה מותר גם בסתם ללא סיום?

תשובה: לא ברור שאסור²⁹ [קיץ תשס"ו].

²⁷ תשובה זו יתכן שלא נכתבה בדיוק גמור, ולכן נא לא לסמוך עליה למעשה.

²⁸ בשו"ע (סימן תצ"ג סעיף א'): נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת עד ל"ג בעומר, מפני שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא, אבל לארס ולקדש שפיר דמי.

ובמג"א (סק"א): ונראה לי דמותר לעשות באותו פעם סעודת אירוסין, אבל לעשות ריקודין ומחולות של רשות נהגו לאסור. ע"כ. והובאו דבריו במשנ"ב (סק"ג).

ובאור לציון (תשובות ח"ג פ"ז הערה א') כתבו בשם הגאון המחבר זצ"ל שדייק מדברי המג"א שדוקא ריקודין ומחולות "של רשות" אסור, אבל במקום מצוה מותר, ולכן מותר לכתחילה לנגן בכלי שיר בברית מילה ובסעודת בר מצוה, עכ"ד.

ולדבריו לכאורה"ה שמותר לנגן בכלי שיר גם בסעודת סיום שהיא מצוה [וצ"ע מה ישיב הגרש"ד זצ"ל על הוכחתו מלשון המג"א]. וכן בספר אשרי האיש (או"ח ח"ג פרק ס"ה סעיף כ"ב) הביא מרשימות הרב אברהם הלל ויינברגר שליט"א בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שמותר לעשות סיום גם עם תזמורת, אף למי שלא היה רגיל בכך עד היום, דשמחת התורה אין לה גבול, עכ"ד.

ושמעתי עוד מממ"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א ששמע מהגר"ש"א, שבסיום כתיבת ספר תורה מותר להכניסה גם בתזמורת, משום כבוד התורה, אבל לכתחילה אין ראוי לקבוע הכנסת ס"ת לימים אלו [אף אם רוצים לקבוע דוקא ביום זה שבו חל יארצייט]. אמנם הורה שבמקומות שהמנהג שיש תזמורת בבר מצוה ובשבע ברכות, מותר לעשות כן גם בספירה"ע.

²⁹ בלקט יושר (סדר ספירת העומר) כתב שרבו התרומת הדשן לא היה אומר "אליהו" במוצאי שבת, אלא כשחל ל"ג בעומר ביום ראשון. ומבואר שהחמיר גם בשירה בפה. אמנם כתב בהלכות חג בחג (ספירה"ע פ"ז הערה 34) שאין מזה ראייה, כיון שהוא החמיר בספירה"ע עקב הגזירות של מסעי הצלב ככל דיני בין המצרים, גם בנטילת צפרניים ומלבוש חדש.

ובארחות רבינו (ח"ב ספירת העומר אות ז') כתב: שאלתי את מו"ר [מרן בעל קה"י זצ"ל] אם מותר לשיר בימי הספירה, וענה לי שלא נמצא איסור, רק בחצוצרה או כלי נגינה אוסרים. וסיפר לי הגר"ח קניבסקי שבביתם אסר אביו מו"ר לשיר בימי הספירה, רק בשבת התיר. ע"כ.

ובהלכות חג בחג (שם) כתב: ומהגר"ק שליט"א שמעתי שאביו מרן הקה"י זצ"ל החמיר בזה בשירה בחול, ואמר לו שהמנהג אצלם להחמיר. ע"כ.

וכנראה שמרן הקה"י סבר שמעיקר הדין מותר, אלא שראוי או שיש מקום להחמיר בזה ולכן החמיר בביתו.

וכן שמעתי ממו"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א ששמע מהגר"ש אלישיב זצ"ל, שלא מצינו איסור על שירה בפה. והוסיף מו"ז שליט"א ששאל את מרן זצ"ל על מסיבת פרידה שעושים למי שטס לחו"ל, ואמר שמותר לשיר, אבל יש למעט מהרגילות במסיבות כאלו [והוסיף מו"ז שליט"א שמסתבר שבסיום שהוא סעודת מצוה מותר לשיר כרגיל ואי"צ למעט, עכ"ד. ובפרט להמובא בהערה הקודמת בשם מרן זצ"ל שהתיר אף תזמורת בסיום].

ובספר בין פסח לשבועות [להג"ר צבי כהן שליט"א, פרק ט"ו הערה ה'] כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שיש להימנע משירה בפה שמעוררת לריקוד ומחול, אבל שירה המרוממת את האדם ואינה מביאה לריקוד ומחול, אין להימנע ממנה [וכנראה הכונה למה שקוראים בלשוננו "שירים סוערים" ו"שירים שקטים"]. והוסיף שמש"כ בלקט יושר הנ"ל שנמנע מלשיר "אליהו", אפשר שהיו נוהגים לשיר אליהו בניגון שמעורר לריקוד ושמחה, עכ"ד.

מילואים

סימן א – בענין חובת כיסוי הגוף בבית המרחץ [למכתב א']

בגמרא (שבת קיח:) ואמר רבי יוסי מימי לא ראו קורות בתי אמרי חלוקי. ופירש"י: כשפושט חלוקו פושטו כמו שהוא לובשו דרך ראשו ומכסה את עצמו תחילה משום צניעות בסדינו מתחת, ויושב במיטתו.

ובטור (סימן ב'): וימהר לקום בזריזות, ולא ילבש מיושב אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום שהוא מכוסה, כמו שהיה מתפאר רבי יוסי מעולם לא ראו קורות בתי שפת חלוקי. ע"כ. וכן בסדר הלילה (סימן רל"ט): ויפשוט בגדיו, וכשיגיע לחלוק לא יהפכנו ממטה למעלה שא"כ נמצא גופו ערום, אלא יפשיטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במיטתו, כמו שהיה מתפאר רבי יוסי מעולם לא ראו קורות בתי שפתי חלוקי. ע"כ.

ובאגרות משה (יו"ד ח"ג סימן מ"ז ענף ג') כתב שמה שמוכרחים לגלות הגוף כגון להתלבש, עדיף לעשות בבית המרחץ, כיון שהוא מקום שהדרך להיות בו ערומין. והוכיח כן מהמבואר בקידושין לב: שאין עומדין בפני ת"ח בבית הכסא ובית המרחץ כיון שאינו מקום הידור, וממילא גם לענין גילוי הגוף שכתב המשנ"ב (שם) שענינו משום כבוד השכינה, י"ל שאין זה שייך בביה"כ ובית המרחץ שאינם מקומות ששייכים בנתינת כבוד. ומ"מ עדיף לגלות בבית המרחץ כיון שהוא מקום המיוחד לגילוי הגוף, עכ"ל.

ויל"ד בראייתו, דלכא' יש לחלק בזה טובא, דעמידה בפני ת"ח הרי ענינו תוספת כבוד והידור, ובזה מובן היטב שאינו שייך בבית המרחץ שאינו מקום מכובד, אבל גילוי הגוף אין ענינו תוספת הידור, אלא שלא להיות מבזזה, וזה שפיר יתכן לומר ששייך גם בבית המרחץ, וצ"ע.

והאג"מ סיים דבריו, שמאחר שאין ענינים אלו אלא הנהגות טובות ומידת חסידות יש לסמוך על זה. והנה הן אמת שהפמ"ג (סימן ב' מ"ז סק"א) כתב שענין זה הוא רק מידת חסידות, והוכיח כן מלשון הרמב"ם (פ"ה מהלכות דעות ה"ו): צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמם, לא יתבזו ולא יגלו ראשן ולא גופן. משמע ששאר אדם מתגלים ראשם וגופם. וכן ממקור הדברים בדברי הגמ' שרבי יוסי השתבח בזה, ואם היה מדינא מאי רבותיה, ומשמע שעשה כן מחסידות ולשאר אדם אין איסור.

אלא שיש לדון האם גם המשנ"ב נקט בזה כדברי הפמ"ג, ויל"ע בזה מכמה הוכחות:

א. בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן ב') הוכיח ממש"כ המשנ"ב (שם): וכן כשרוחץ בנהר "הדין" כן, משמע שנקט שהוא דין גמור ואינו רק הנהגה טובה³⁰.

ב. ראיתי בכתבי אאמו"ר שליט"א ששמע מהגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א, שאם המשנ"ב לא הביא דברי הפמ"ג, משמע שאינו פוסק כדבריו.

³⁰ ואף שיש להשיב, שהמשנ"ב כתב כאן היתר ולא איסור, יעו"ש. אמנם עדיין יש משמעות שנקט שכל ענין זה הוא דין.

ג. וכן כשדברתי בזה עם הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א נקט בפשיטות, שכיון שהמשנ"ב (סימן ב' סק"א) הביא ענין זה באריכות בלי להסתייג, משמע שנקט שהוא מדינא.

ועל ראיות הפמ"ג יש מקום להשיב, מה שהוכיח מדברי הרמב"ם שכתב צניעות גדולה נוהגים ת"ח בעצמם, הלא בסעיף זה יש עוד דברים שלמעשה נקטינן שהם מעיקר הדין, כמו גילוי הראש שהמשנ"ב (סימן ב' סק"א) פסק בשם הט"ז (סימן ח') שהוא חיוב מדינא.

וביותר, שבתחילת הפרק כתב הרמב"ם: כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהן משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו וכו', ואח"כ כתב כל הדינים שבפרק, וכן במשך כל הפרק חוזר ואומר שאלו הם הנהגות ה"חכם", וזה מכבר שמעתי מהגאון רבי מאיר גריינימן שליט"א בעל אמרי יושר שהקשה דאמת יש הרבה דברים שכתב הרמב"ם בפרק זה שנוהגים גם בכל אדם, כמו בהלכה ד': לא ינבל את פיו בדברי הבאי ואפילו בינו לבינה, הרי הוא אומר בקבלה מגיד לאדם מה שיחו אמרו חכמים אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין. ע"כ. וכי נאמר שרק ת"ח עתיד ליתן את הדין אבל כל אדם לא.

וכן בהלכה ז': תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דיבורו... ודן את כל האדם לכף זכות. ע"כ. והלא זו מצוה מדאורייתא של "בצדק תשפוט עמיתך", וכי נאמר שזה שייך רק בת"ח. וכן בהמשך הדברים: לא ירצה חבירו בשעת כעסו, ולא ישנה בדיבורו, וכן בה"ח: לא ילך ת"ח בקומה זקופה, שבקידושין ל"א כתוב על זה לשון "איסור", וכל דברים אלו לא מסתבר שנאמרו רק בת"ח.

ואמר הגאון בעל אמרי יושר שליט"א, שכנראה כונת הרמב"ם שאף שדברים אלו שייכים גם בכל אדם, מ"מ ת"ח צריך להיזהר בהם ביותר. אף שעדיין צ"ע מדוע הרמב"ם לא ציין כלל שיש הרבה מדינים אלו שנוהגים גם בכל אדם, עכ"ד.

שוב מצאתי שכבר קדמוהו בביאור זה, שבהלכה ד' כתב הרמב"ם: אע"פ שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לת"ח שינהיג עצמו בקדושה ולא יהא מצוי אצל אשתו כתרנגול וכו'. וכתב הלחם משנה: בגמרא ברכות כ"ב אמרינן שלא יהא ת"ח מצוי אצל אשתו כתרנגול, ולא דוקא ת"ח, ובפכ"א מאיסורי ביאה (הלכה י"א) כתב רבינו אין דעת חכמים נוחה למי שמרבה בתשמיש וכו'. ולכך יש לתמוה קצת על רבינו בדין זה וקצת דינים אחרים אשר בפרק זה הם נוהגים בכל, כגון לא יהיו שניהם שכורים ולא עצלנים וכו', כל זה כתב ג"כ בפכ"א מאיסורי ביאה (הלכה י"ב) ולא היה ראוי לכתוב כאן אלא דברים המיוחדים לת"ח כמו שהתחיל בתחילת הפרק כשם שהחכם וכו' דמשמע דכל אלו הם דברים מיוחדים לת"ח. ואולי י"ל דאפילו הדברים הנוהגים בכל שאר העם הנזכרים כאן כתבם גבי ת"ח מפני שהוא צריך להיזהר בהם ביותר. ע"כ.

והנה הוא כתב כן רק לגבי דברים שהרמב"ם הזכירם במקומות אחרים לגבי כל אדם, אבל הגר"ח פאלאגי בלב חיים (סימן נ"ח) הקשה מדוע הרמב"ם הביא הדין שלא ללכת בקומה זקופה רק לת"ח, וכתב: ובעיקר הסוגיא איכא למימר דגם לכל אדם

אסור, ומה דנקט לת"ח היינו דלגבי ת"ח איכא ג"כ גנאי, כי לכל העם בשגגה ולא דייקי כ"כ במילי דשמיא, משא"כ בת"ח דמלבד האיסור איכא ג"כ גנאי. ע"כ.³¹

ולפי כל זה שוב אין הוכחה ממה שהרמב"ם הביא האיסור לגלות הגוף רק לגבי ת"ח, שנקט שאין זה מדינא, אחר שיש כמה דברים שאף שהם מדינא מ"מ הביאם רק לת"ח.

ומה שהוכיח הפמ"ג מדברי רבי יוסי שהשתבח בזה, כתב המשנה הלכות (שם) דהלא מיד אח"כ מבואר עוד בגמ' שם א"ר נחמן תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת, וזה בודאי חיוב, וצ"ל שמה שנשתבחו הוא שדקדקו בזה ביותר ומעולם לא עברו ע"ז.

וכן נקט בבית ברוך על ח"א [להג"ר בנימין יהושע זילבר צ"ל בעל אז נדברו, כלל א' אות ל"ב בהערה]: אבל גילוי בשר ממש אינו מועיל מנהג, דמנהג פריצות הוא, כמו לענין גילוי מקום מכוסה באשה, דלענין צניעות אין חילוק בין איש לאשה, רק דבאשה אסורה נמי משום דמכשילה את אחרים. ע"כ. וכן יעוין עוד במשנה הלכות שם שהאריך להוכיח שחיוב גמור להקפיד בזה.

תבנא לענינן, מאחר שנתבאר שלדעת המשנ"ב דין זה הוא מעיקה"ד, יל"ע אם לדעתו אפשר לסמוך על היתר זה דהאג"מ להתפשט בבית המרחץ, כיון שהיתרו של האג"מ מבוסס בין היתר על מה "שאין ענינים אלו אלא הנהגות טובות ומידת חסידות", והרי לדעת המשנ"ב זה מעיקה"ד.

ובשו"ת אז נדברו (ח"ח סימן נ') נקט שבבית המרחץ יכול להחליף הבגדים כדרכו אף כשאינו מתרחץ, כיון שהמקום מיוחד לכך. וזה למרות שנקט שענין זה הוא מדינא וכן"ל.

וכן הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א אף שהורה שדין זה הוא מדינא וכן"ל, מ"מ הורה לי שאפשר לסמוך על היתרו של האג"מ לענין בית המרחץ. ויל"ע בזה.

ובבן איש חי (ש"ר פרשת ויצא אות ה') כתב בענין ההנהגה בבית הכסא: לא יגלה עצמו עד שישוב, והנכון שלא לגלות אלא מלפניו טפחיים ולאחריו טפח, אך אם המקום מטונף ויש חשש שיטנפו בגדיו אין צריך להיזהר בזה אלא יגלה כפי הצורך לפי המקום וכל מה שאפשר למעט בגילוי ימעט וכמ"ש הרב חס"ל ז"ל, וכן נמי כל דאיכא חשש טינוף יש להקל בביה"כ שיש בו מחיצות ודלת סגור, ולכן בזמן הזה דעל הרוב כל בתי כסאות יש בהם מחיצות ודלת סגור, אין מקפידין בענין הגילוי כ"כ. ע"כ.

ויש מי שלמד מדבריו שנקט כהאג"מ שבביה"כ אין כלל דין צניעות בכיסוי הגוף, אבל לכאו' אין מזה הוכחה, דהוא דיבר כשעושה צרכיו שממילא צריך לגלות, שאז אינו צריך לדקדק כ"כ בשיעור, אבל לכאו' אין מדבריו ראייה שיהיה מותר לכתחילה לגלות שם חלקים אחרים בגוף. ועכ"פ הא מיהת חזינן יסוד זה שבביה"כ סגור אין חמור כ"כ ענין הגילוי.

³¹ ויש להוסיף מה ששמעתי מהגר"ב פוברסקי שליט"א ששמע ממרן החזו"א זצ"ל, שאין ראייה ממה שהרמב"ם השמיט דינים מסוימים, שאינו פוסק אותם להלכה, כי יתכן ששכח להביאם, עכ"ד. ולפי זה מובנים יותר דברי הגר"ח פאלאג'י, שאף שהרמב"ם לא הביא כן לכל אדם, אין מזה ראייה שסובר שאינו נוהג בכל אדם.

וכל דברינו הם רק באופן שיכול להתלבש בלי לגלות הגוף, שבזה יל"ד האם מ"מ אפשר לכתחילה להתפשט בבית המרחץ, אבל באופן שאי אפשר [כמו שכתב הגר"ש זצ"ל בפנים במכתב א'] בודאי שלפי חידושו דהאג"מ עדיף להתפשט בבית המרחץ אף לדעת המשנ"ב.

סימן ב – בענין ישיבה קודם ואחר התפילה [למכתב ג']

בירושלמי (ברכות פ"ה הלכה א'): א"ר יהושע בן לוי זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישוב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל, עד שלא יתפלל אשרי יושבי ביתך, ואחת משיתפלל, אך צדיקים יודו לשמן ישובו ישרים את פניך. ע"כ. מבואר דהירושלמי נקט שמה שכתוב: אשרי 'יושבי' ביתך, וכן מה שכתוב: 'שובו' ישרים את פניך, הכונה שצריך דוקא לשבת.

וברמב"ם (פ"ז מהלכות תפילה הלכה א'): בשחר כל העם יושבין וש"ץ יורד לפני התיבה וכו'. ובהלכה י"ח: ובתפילת המנחה מתחיל לקרות תהלה לדוד מיושב ואח"כ עומד ומתפלל... ובתפילת הערב קורא קר"ש ומברך לפניו ולאחריה וסומך גאולה לתפילה ומתפלל מעומד וכשישלים ישב מעט ויפטר. ושוב בפ"ט הלכה ה' [לגבי אחר שחרית]: ואומר והוא רחום וכו' תהלה לדוד וכו' הוא עומד והן יושבין. ושוב בהלכה ט': בערב כל העם יושבין והוא עומד ואומר והוא רחום וכו'.³²

ובדברי חמודות על הרא"ש (ברכות פ"ה אות ל"ז) למד בדברי הרמב"ם שהוא דין 'לשבת' כפשוטו, וביאר לגבי קודם התפילה: וטעמא איכא, שהרי ודאי שע"י ישיבה מתיישב יותר בדעתו לכוון למה שירצהו. וכן לגבי אחר התפילה ביאר: שיותר נראה כשיושב במקומו שאין התפילה עליו כמשוי ממה שאם יעמוד על עמדו קצת ואח"כ ילך לו. ע"כ.

וכעין זה הביא בתשובות והנהגות (ח"ב סימן מ"ט) מרשימות הגר"ר מיכל שורקין שליט"א בשם הגר"ח מברסק זצ"ל, שלמד בדברי הרמב"ם שמדיני הכנה לתפילה יש לשבת קודם כל תפילה, כדי שהתפילה תהיה קבע ולא ארעי.

וכן הגר"ח קניבסקי שליט"א בארחות יושר (סוף ערך תפילה, ברשימת דיני תפילה שרבים מזלזלים בהם אות ל"ב) למד בדברי הרמב"ם לגבי אשרי ובא לציון שאחר שחרית, שיש דין לשבת דוקא.

ובספר דרכי החיים (ח"א פ"ח עמ' של"ב) מובא שהגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל אמר בשיחה: ויש גם ענין גדול לשבת באשרי שלפני שמו"ע [במנחה]. וציינו שם לדברי הרמב"ם אלו [ואיני יודע אם הציון הוא מדבריו או שהמדפיסים הוסיפו, ועכ"פ מסתבר שכונתו לזה].

וכן בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סימן פ"ט) הסיק מדברי הרמב"ם שיש להקפיד למעשה לשבת באשרי שקודם מנחה.

אמנם בשו"ת הריב"ש (סוף סימן ת"ב) אחר שמבאר דעתו שאין חיוב לשבת בנפילת אפים, מסיים: והרמב"ם ז"ל שכתב בסדר התפילה שיושבין בנפילת אפים, דעתו לומר שכך נהגו הציבור, או לומר שאין צריך לעמוד, כי כן כתב גם באשרי ובסדר קדושה. ע"כ.

והנה לגבי נפילת אפים נפסק בשו"ע (סימן קל"א סעיף ב') דלא כוותיה, ובבית יוסף (שם) כתב בשם חכמי הקבלה שצריך שתהיה דוקא מיושב. אבל הא מיהת חזינו

³² יעוין בפנים במכתב ג' ובהערות שם שהובאו כל המ"מ בזה בדברי הרמב"ם, וכאן הובאו המקומות העיקריים.

שהריב"ש למד בדברי הרמב"ם לענין אשרי שקודם מנחה, שאין כונתו שצריך דוקא לישב, ודלא כהאחרונים הנ"ל.

ושלחתי להגר"ח קניבסקי שליט"א להעיר על מה שבארחות יושר למד מהרמב"ם שצריך דוקא לישב, דלכאורה להריב"ש אין צריך לישב, וכתב לי: ראוי להיזהר הואיל ונפיק מפומא. ע"כ. וצ"ע.

וכששלחתי הדברים לפני הגאון רבי מאיר הלוי סאלאווייציק זצ"ל ראש ישיבת בריסק [ע"י נכדו הבה"ח שמשון הלוי סאלאווייציק נ"י] אמר שלא ידוע לו על דברי הגר"ח מבריסק הנ"ל.

ומהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א שמעתי, דמשמע שלא כדברי הריב"ש, ממה שבפ"ז ה"ח כתב הרמב"ם לגבי אחר תפילת מעריב: וכששלים ישב מעט ויפטר. והרי לגבי אחר מעריב לא צריך לכתוב שא"צ לעמוד [שהרי כבר נגמרה התפילה], ומשמע שלדעת הרמב"ם יש קפידא דוקא לשבת.

ומאיך יש להוכיח קצת כדברי הריב"ש, מדברי הרמב"ם בפ"ט ה"ה לגבי אחר שחרית: ואחר שישלים כל התפילה ישב ויפול על פניו ויטה מעט הוא וכל הציבור ויתחנן והוא נופל וישב ויגביה ראשו הוא ושאר העם ומתחנן מעט בקול רם מיושב, ואח"כ יעמוד ש"ץ לבדו ואומר קדיש פעם שניה והן עונים כדרך שענו תחילה ואומר והוא רחום וכו' תהלה לדוד וכו' הוא עומד והן יושבין. ע"כ.

והנה מש"כ שהן יושבין באשרי ובא לציון, אם אתינן עלה מדין שיש לשבת אחר התפילה, הרי לכא' דין זה כבר קיימו במה שישבו בתחנון, וממה ששנה הרמב"ם וכתב שיושבים באשרי, מוכח לכא' כדברי הריב"ש, שבא לומר שכך נהגו, או לומר שא"צ לעמוד³³. וצ"ע.

ואם ננקוט שכונת הרמב"ם שיש לישב בדוקא, יל"ע עוד מדבריו בפ"ט ה"ט: בערב כל העם יושבין והוא עומד ואומר והוא רחום... ומתחיל לפרוש על שמע וכו'. והשתא אם יש קפידא שהציבור ישבו, א"כ מדוע הש"ץ עומד, ומה מקום יש לחלק בזה בין הש"ץ לכל הציבור.

והנה הדברי חמודות והגר"ח מבריסק שלמדו שטעם דברי הרמב"ם הוא משום הכנה לתפילה, כנראה למדו שמקור דברי הרמב"ם הוא מהירושלמי הנ"ל, ולמדו שכיון שבירושלמי למדו כן מהפסוק אשרי יושבי ביתך, ממילא יש לשבת דוקא בזמן אמירת אשרי [ואמנם יתכן שלמדו שגם להרמב"ם אין דין לשבת דוקא באשרי, אלא שכתב כן באשרי כיון שמשם למדו דין זה, וכדברי הגר"ש זצ"ל בפנים במכתב ג'].

ובדברי חמודות הנ"ל נראה שלמד שזהו חלק מהדין המבואר בברכות לב: המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפילתו ושעה אחת אחר תפילתו, קודם תפילתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך, לאחר תפילתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו שירים את פניך. ע"כ. ולמד הדברי חמודות שלדעת הרמב"ם לא סגי בסתם שהייה,

³³ והן אמת שיש בזה נפק"מ בימים שאין אומרים תחנון, אבל א"כ לכא' היה צריך לכתוב כן רק בסדר התפילה בשבת, שבאשרי יושבים, ושם לא כתב כן כלל. או היה כותב שבימים שאין אומרים בהם תחנון יש לשבת באשרי [אמנם לא מצאתי כלל שכתב שיש ימים שאין אומרים בהם תחנון].

אלא צריך שהייה בישיבה דוקא, שבזה מיישב דעתו יותר קודם התפילה, ואחר התפילה מראה בזה יותר שאינה עליו למשאווי. וזה מתיישב היטב, כיון שגם בירושלמי למד את הדין שצריך לשבת קודם ואחר התפילה מפסוקים אלו.

אלא שיל"ע בזה, כיון שבירושלמי הנ"ל אחר שכתב דין זה דריב"ל שיש לישב קודם ואחר התפילה, כתב: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה ושוהין שעה אחת לאחר תפילתן. ע"כ. ומשמע לכאור' שהם שני דינים נפרדים.

וצ"ל שבאמת הם אותו הדין, אלא שבתחילה הביא הירושלמי את עיקר הדין שהוא לשהות קצת קודם ואחר התפילה בישיבה, ואח"כ הוסיף שחסידים הראשונים לא הסתפקו במיעוט זמן זה, אלא שהו שעה שלמה.

וכן בבבאור הגר"ח קניבסקי שליט"א לירושלמי למד ג"כ ששניהם אותו הדין, וביאר שבתחילה הביא הירושלמי דברי ריב"ל, ואח"כ הביא שגם חסידים הראשונים נהגו כן [ואמנם לדבריו קצת צ"ע מדוע הירושלמי לא הוסיף שום מילת קישור והביאם כשני דברים נפרדים, אבל לדברינו נחא שזה תוספת לדברים, שחסידים הראשונים הידרו בשעה שלמה].

ולפי זה יומתק יותר מה שבגמ' דברכות הנ"ל מבואר: א"ר יהושע בן לוי המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפילתו שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, ע"כ, ואח"כ הביאה הגמ' דברי הברייא הנ"ל המתפלל צריך שישעה וכו'. וגם מקור דברי הירושלמי הנ"ל שצריך לישב קודם התפילה הם ג"כ מדברי ריב"ל, ומבואר היטב כיון ששני מימרות אלו יסודם באותו הדין דשיהיו קודם התפילה.

ולפי כל זה נוכל לבאר מה שהרמב"ם כתב שקודם תפילת ערבית הש"ץ עומד והעם יושבין, דכיון שיסוד הדין לשבת הוא מהדין דשיהיו קודם התפילה, ממילא דוקא על הציבור תיקנו שאת שיהיו זה יקיימו בישיבה, אבל לגבי הש"ץ עיקר התקנה היתה שישעה בעמידה משום כבוד הציבור.

והנה בארחות יושר (שם) הביא שיש להקפיד למעשה על דינו של הרמב"ם לשבת באשרי ובא לציון שאחר שחרית [ורק הוסיף שמרן החזו"א צ"ל נהג לעמוד בקדושת ובא לציון]. אבל לכאור' צ"ע, כיון שלנתבאר הרי לדעת הרמב"ם צריך לשבת גם אחר התפילה, ולא שמענו לנהוג לדקדק לשבת מעט לאחר תפילת מעריב. ואמנם זה יתכן לחלק שבזה לא החמירו כיון שתפילת ערבית רשות, אבל עדיין צ"ע שבתפילת מנחה בימים שאין אומרים תחנון לא שמענו למעשה לדקדק לשבת אחר התפילה.

ובארחות יושר הוכיח עוד שיש להקפיד לשבת בעת אמירת ובא לציון, מדברי הביה"ל (סימן תפ"ט סעיף א' ד"ה ומצוה) שהביא דברי הר"ן גאון: ובמוצ"ש שאומרים אחר תפילת ערבית ויהי נועם וקדושה דסידרא כשהן יושבין, נהגו ראשונים לברך ש"ץ מעומד וכו'.

ודבריו צ"ע, שכן זה מבואר ודאי למעיין שם, שלא בא לומר שצריך דוקא לשבת, אלא שדן אם שייך לצאת בספירת העומר מדין שומע כעונה, ובין הדברים הביא שכיון שדרכם היה לשבת בזמן ובא לציון, נהגו לצאת בספירת העומר מהש"ץ. אבל לא בא לומר שיש דין לשבת דוקא, יעו"ש.

ובדברי חמודות (שם) דייק עוד מדברי הטור (ריש סימן צ"ג): ובבואו להתפלל ישהה מעט קודם שיקום להתפלל. ע"כ [ולשון זו העתיק גם השו"ע]. ודייק מהלשון "קודם

שיקום" שלא סגי בשהייה סתם, אלא צריך שהייה בישיבה דוקא. ולכא' יל"ע, שלדבריו מדוע כשכתב הטור לשהות קודם התפילה, לא הוסיף שהשהייה צריכה להיות בישיבה דוקא.

והגאון רבי שלמה זלמן אולמן זצ"ל כתב לי: אני חושב שיש לפסוק כמו הריב"ש שכתב שכונת הרמב"ם שמוותר לעשות כן. ע"כ. וכן כתב לי הגאון רבי אברהם ארלנר שליט"א בעל ברכת אברהם: מאחר שבטור ושו"ע לא העתיקו שצריך מיושב, משמע כריב"ש דאין קפידא, ולומר שיש קפידא צריך ראייה. ע"כ.

שוב העירני מו"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א לדברי הטור (סוף סימן קל"א) שכתב: ואומר ש"ץ ואנחנו לא נדע וכו', והטעם לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל, בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים, כאשר עשה משה רבינו דכתיב (דברים ט', ט') ואשב בהר, וכתב (שם י', י') ואנכי עמדתי בהר וגו', ואתנפל לפני ה', ומאחר שאין בנו כוח להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע. ע"כ. והביאו המשנ"ב (סק"ט).

ודייק מו"ז שליט"א שגם בתפילת מנחה יש לדקדק לשבת באשרי, כדי לקיים התפילה בישיבה. ואמנם יתכן לומר שזה מקיימים בתחנונים שלאחר נפילת אפים, אבל מאידך יתכן שכוונת הטור בדוקא לסדר הזה, קודם ישיבה ואחר כך עמידה, וא"כ צריך לשבת דוקא באשרי, ויל"ע בזה.³⁴

ואם ננקוט שיש בזה קפידא, הרי שיצא חידוש, שענין הישיבה אינו רק משום הכנה לתפילה וכדו', אלא שיש בזה ענין בעצם להתפלל גם בישיבה כדי להתפלל בכל האופנים.

והנה בדרכי משה (סימן צ"ה סק"א) הביא: כתב מהרי"ל (הלכות תפילה) שהיה נוהג לעמוד בשחרית לתפילת שמו"ע מתי שהתחיל ש"ץ תהלות לקל עליון, ובמנחה כשירד ש"ץ לפני התיבה, ובערבית כשהתחיל ש"ץ קדיש, עכ"ל, וכן הוא המנהג. עכ"ד הדרכי משה. ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סימן ע"ז) למד מזה שמהרי"ל היה עומד במנחה גם בזמן אמירת אשרי.

אמנם לכא' אין הכונה שמהרי"ל נעמד בתחילת אשרי, אלא קודם קדיש, רק שבזמנם היה הש"ץ יורד לפני התיבה רק קודם קדיש. וכן בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א בסוף ספר אשי ישראל (תשובה קי"א) כתב שהכונה רק אחרי אשרי.

ויש להוכיח כן מדברי הרמב"ם (פ"ט מתפילה ה"ח): במנחה אומר ש"ץ אשרי... הוא והעם מיושב ועומד ש"ץ ואומר קדיש והם עומדים אחריו ועונין כדרכו. ע"כ. הרי מבואר שבזמנם היה הש"ץ יורד לפני התיבה רק קודם קדיש.

³⁴ והוסיף מו"ז שליט"א, דכל זה הוא לדעת הטור, אבל רש"י נחלק עליו, שעל דברי הפסוק שהביא הטור "ואשב בהר", כתב רש"י: אין ישיבה אלא לשון עכבה. הרי שנקט שהלשון "ישיבה" לאו דוקא, עכ"ד.

אכן יל"ד בזה, דיתכן שגם הטור יודה לדברי רש"י שעיקר המכוון בקרא הוא על ענין העכבה, אלא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שכתוב לשון ישיבה, ויל"ע בזה.

ויש מי שהוכיח שהכונה שמהרי"ל היה עומד מתחילת אשרי, ממה שקודם ערבית כתוב "כשהתחיל ש"ץ קדיש", ובמנחה שינה הלשון וכתב "כשירד ש"ץ לפני התיבה". אבל אינו מוכרח, דיתכן שבאמת גם במנחה ירד קודם קדיש, והטעם שכתוב "כשירד ש"ץ לפני התיבה" הוא כיון שזהו סימן יותר מובהק, שמהרי"ל נעמד יחד עם הש"ץ, משא"כ בערבית שאי אפשר לכתוב כן.

סימן ג – בענין שתיית יין בסעודות שבת ויר"ט [למכתב ד']

ענף א – בענין שתיית יין בסעודות שבת

ברמב"ם (פ"ל מהלכות שבת הלכה ז' ט'): איזהו עונג... חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת... וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין.

ובטור (סימן רצ"א): וכתב הרמב"ם ז"ל שגם בסעודה שלישית קובע על היין ובוצע על שתי ככרות, ואדוני אבי הרא"ש ז"ל לא היה מברך על היין קודם, משום דאיתקש יום ללילה לענין קידוש, מה לילה סגי בחד זימנא אף ביום נמי סגי בחד זימנא. ע"כ. מבואר שלמד שכונת הרמב"ם שצריך לקדש בכל שלוש סעודות.

וכן בתלמידי רבינו יונה (ברכות לו:): ומה שכתב ר"מ ז"ל שחייב לקדש בסעודה שלישית כמו שחייב בשלוש סעודות [הכונה לשתי סעודות הראשונות, ובמהדורת עוז והדר הובאה גירסא "בשתי סעודות"], אינו נראה, שלא מצינו שיהיה חייב לקדש אלא פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה.

וכדבריהם נפסק בשו"ע (שם סעיף ד') שאין צריך לקדש בסעודה שלישית, והוסף בבית יוסף שיש שנהגו לקדש בסעודה שלישית, כפירוש הטור בדעת הרמב"ם, ואין מוחין בידם.

אמנם הכסף משנה (על הרמב"ם שם) כתב: מדברי הטור נראה שמפרש דברי רבינו [הרמב"ם] דהיינו לומר שיקדש גם בסעודה שלישית על היין קודם סעודה כמו בשאר סעודות, ואין זה במשמע דבריו, אלא היינו לומר שישתה יין בסעודה, כי זהו פירוש "קובע סעודתו על היין", לא לענין שיקדש קודם סעודה. ע"כ.

וכן בב"י (על הטור שם) כתב: ובאמת שאין לשון הרמב"ם מבואר שצריך לקדש בסעודה שלישית, ד"קובע על היין" שכתב, איכא לפרושי דהיינו לומר שישתה יין בסעודתו. ע"כ.

ולדבריו אין הכרח שיש מחלוקת בין הרמב"ם והרא"ש כמו שלמד הטור, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, שהרמב"ם דיבר על שתיה בתוך הסעודה שזה צריך בג' סעודות, והרא"ש דיבר על קידוש שזה אין צריך בסעודה שלישית.

ויל"ע בכונת הכס"מ, דבפשטות משמע שנקט שלדעת הרמב"ם אין מועיל כלל הקידוש לענין "קביעות סעודה", אלא צריך לשתות שוב בתוך הסעודה, וכדברי הגר"ש זצ"ל בפנים. אמנם יתכן לדחוק בלשונו שאין כונתו שהקידוש לא מועיל, אלא שבסעודה שאין עושים קידוש, מועיל גם בתוך הסעודה לקביעות סעודה, ולפי"ז צריך לבאר מש"כ בכס"מ "אלא היינו לומר שישתה יין בסעודה", דהיינו שמועיל גם בתוך הסעודה, וכן מש"כ "לא לענין שיקדש קודם סעודה", היינו לא לענין שיהיה צריך דוקא קודם הסעודה, ומש"כ בב"י "איכא לפרושי דהיינו לומר שישתה יין בסעודתו", הכונה שמועיל גם אם ישתה בתוך הסעודה.

וכן כתבו לי הגאון רבי אביגדור הלוי נבנצל שליט"א, והגאון רבי שריאל רזנברג שליט"א, שאפשר לבאר בכונת הכס"מ שאי"צ דוקא בתוך הסעודה, אלא מועיל גם בתוך הסעודה.

ושמעתי להוסיף בזה עוד, שמסתבר לומר שדוקא בסעודות הראשונות שבהם הקידוש מחויב והוא מסדר הסעודה, שם יועיל גם לקביעות סעודה, משא"כ סעודה שלישית שלדעת הכסף משנה אי"צ לקדש, הרי שגם אם יקדש לא יועיל לקביעות סעודה, דכיון שאין בזה חיוב, שוב אינו חלק מהסעודה. ולפי"ז יובן יותר לשון הכס"מ "אלא היינו לומר שישתה יין בסעודה", דהיינו שבסעודה שלישית באמת צריך דוקא בתוך הסעודה³⁵.

ועכ"פ במשנ"ב (סימן תקכ"ט סק"א) כתב להדיא, שלענין קביעות סעודה אין מועיל הקידוש, אלא צריך לשתות שוב בתוך הסעודה, וכדברי הגר"ש זצ"ל בפנים.

ובמשנ"ב הלכות סעודה שלישית (סימן רצ"א סק"א) כתב בשם תיקוני שבת: וטוב להדר לברך על היין תוך הסעודה. ובשעה"צ (אות י"א): לצאת בזה דעת הרמב"ם שסובר כן, עיין בכסף משנה.

ושם בתיקוני שבת ביאר עוד, שמעיקה"ד נקטינן כפירוש הטור שכונת הרמב"ם לקידוש, וכיון שאנן פסקינן כהרא"ש שאי"צ לקדש בסעו"ג, ממילא אנו פטורים לגמרי משתיית יין בסעו"ג. אלא שטוב לחוש לפירוש הכס"מ בדעת הרמב"ם שהכונה לשתות בתוך הסעודה, ולכן טוב לברך על היין בסעו"ג.

אלא שיל"ע מדוע המשנ"ב הביא כן רק לענין סעו"ג, כיון שבהלכות יו"ט כתב שגם בסעודות הראשונות צריך לשתות שוב בתוך הסעודה וכו"ל, א"כ לכא' היה צריך להביא בשבת גם לענין סעודות הראשונות שטוב לשתות שוב בתוך הסעודות. וממה שלא הביא בסעודות הראשונות, לכא' משמע דס"ל שאי"צ לשתות בתוך הסעודות, ודלא כדברי הגר"ש זצ"ל בפנים³⁶.

ואשר נראה לבאר בזה, שבאמת ס"ל להמשנ"ב שצריך לשתות גם בתוך הסעודות הראשונות, ומה שהביא כן רק לענין סעודה שלישית, זה כיון שהשר"ע שם (סעיף ד') כתב "אין צריך לקדש בסעודה שלישית" [ובזה פסק כדעת הרא"ש הנ"ל], ומשמע קצת כמו שסעודה שלישית אינה שייכת בתורת יין כלל, לכן כתב המשנ"ב שכדי לצאת דעת הרמב"ם צריך לשתות בתוך הסעודה, כדי לחדש שגם בסעודה שלישית שייך שתיית יין. אף שבאמת לפי הרמב"ם צריך לשתות גם בתוך הסעודות הראשונות.

³⁵ אמנם בספר הליקוטים שבסוף רמב"ם פרנקל הביאו מספר נימוקי מהרא"י, שהוכיח כשיטת הכס"מ מברכות מ"ב, שם איתא במשנה: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון. ופירש"י שגם היין שלאחר המזון הוא קודם ברכת המזון. ובגמ' מבואר: לא שנו אלא בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. ע"כ. ומבואר שהיו שותים גם קודם הסעודה שזה קידוש, וגם בתוך הסעודה, וחזינן כדעת הכס"מ. עכ"ד. ומבואר מדבריו שלמד שלדעת הכס"מ שותים גם בקידוש וגם בתוך הסעודה.

והגאון רבי אברהם ארלנגר שליט"א בעל ברכת אברהם כתב לי לדחות ראיתו, דהגמרא לא בא לומר שיש חיוב לנהוג כך, אלא שכך היה הדרך, והרי דרכם היה תמיד ביין, ובשבת ויו"ט אין לנהוג בצמצום, ולכן נהגו כדרך כל סעודה מכובדת, עכ"ד.

³⁶ וליכא למימר שמש"כ בהל' יו"ט שלא סגי בקידוש, הוא רק לגבי יו"ט ולא לגבי שבת, כיון שהוא דיבר על דין עונג ששנה בשבת ויו"ט, וכתבאר בהערה 11.

ועדיין צריך לבאר, אם באמת ס"ל להמשנ"ב שצריך לשתות גם בתוך הסעודות הראשונות, א"כ מדוע לא כתב זאת כלל. וצ"ל שזה נכלל בדברי השו"ע בסימן ר"נ "ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו"³⁷. וכן במשנ"ב סימן רמ"ב סק"א: ולפי שמן הסתם רוב בני אדם עיקר עינוגם בבשר ויין ומגדנות, לכך איתא בסימן ר"נ סעיף ב' דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו. עכ"ד. ורק בסעודה שלישית כתב המשנ"ב בפרטות, כיון שהוא יותר חידוש וכנ"ל.

ושמעתי מהגאון רבי דב אהרן זלזניק שליט"א בעל בדי הארון, שכן היה נוהג אביו הגאון רבי אברהם יעקב זלזניק זצ"ל, שבסעודות הראשונות היה שותה גם בקידוש וגם בתוך הסעודה, ובסעו"ג שותה בתוך הסעודה.

והגאון רבי אברהם ארלנגר שליט"א בעל ברכת אברהם כתב לי, שבאמת לפי הכס"מ צריך לשתות שוב בתוך הסעודות, אבל כיון שבשו"ע לא נזכר קפידא בכל סעודה, וגם המשנ"ב כתב רק בלשון "טוב" לחוש לכס"מ, לכן לא נהגו כהכס"מ, ויתכן שהטעם הוא גם כי בזמנינו לא רגילים בשתיית יין, או בגלל שהיין ביוקר. ורק יחידים חוששים לכס"מ, עכ"ד.

ומהגאון רבי יהודה בויאר שליט"א שמעתי לתרץ דברי המשנ"ב באופ"א, שגם אם למד בדברי הכס"מ שצריך לשתות שוב בתוך הסעודה, יתכן שעשה כעין פשרה, שבסעו"ג שאין קידוש, חשש לדעת הכס"מ לשתות בתוך הסעודה, אבל בסעודות הראשונות שיש קידוש, סמך על דעת הטור שגם זה מועיל לקביעות סעודה, כיון שעכ"פ שותים יין במהלך הסעודה³⁸.

והנה תירוץ זה מיישב רק את הקושיה על המשנ"ב מדברי הכס"מ, אבל עדיין קשה מדברי המשנ"ב גופיה בהלכות יו"ט שכתב להדיא שלא סגי בקידוש אלא צריך לשתות

³⁷ אף שעדיין צ"ע מדוע השו"ע לא כתב בפרטות לשתות בכל סעודה, כמו שכתב לענין יו"ט, ונכתבאר בהערה 11.

³⁸ ולדבריו יצא נפק"מ, שאף שפסק השו"ע (סימן רע"א סעיף י"ד) שמדינא אין צריכים המסובים לשתות מהקידוש ורק מצוה מן המובחר שיטעמו כולם, מ"מ כדי לצאת ידי דין עונג לדעת המשנ"ב בדעת הרמב"ם, יש לשתות דוקא כל אחד בעצמו. וכ"כ בחוט שני (שבת ח"ד סוף פרק פ"ה) בשם הגר"נ קרליץ שליט"א, שכדי לצאת דין עונג צריך כל אחד לשתות בעצמו.

אמנם הגאון רבי אביגדור הלוי נבנצל שליט"א כתב לי, שבשבת סגי שאחד המברך יברך על היין וכולם יוצאים בזה הדין דקביעות הסעודה על היין. ודבריו צ"ע, כיון שנתבאר שמקור הדין דקביעות סעודה הוא מדין עונג, ולכאור' לא יתכן לצאת ידי דין עונג כשרק המקדש שותה.

ועוד נפק"מ תהיה, לפי דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל [כפי ששמעתי ממר"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א ששמע מפיו] שאף שבב"ב צ"ז: מבואר אמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, מ"מ אין לך בו אלא חידושו לענין קידוש, אבל לענין כל שאר הדברים המצריכים יין, אין מועיל מיץ ענבים אלא צריך דוקא יין שתסס, עכ"ד. וממילא בכלל זה גם שכדי לצאת ידי דין עונג לדעת הרמב"ם [שלא לדעת הטור] אין מועיל מיץ ענבים, ואם רוצה לצאת בקידוש ידי דין עונג, יש לו לשתות יין דוקא [אמנם רוב הפוסקים לא נקטו כן ואכמ"ל].

שוב בתוך הסעודה וכנ"ל³⁹. ועל כרחינו צריכים אנו לבאר שבאמת סובר שצריך לשתות שוב בתוך הסעודות, אלא שבסעו"ג היתה לו סיבה מיוחדת לכתוב להדיא וכנ"ל.

והנה במשנ"ב (סימן קע"ד סק"ח) דן לענין ברכת הגפן שבקידוש האם פוטרת את היין שבתוך הסעודה, וכתב: ונראה לי פשוט, דבמדינתנו שאין אנו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה, אפילו בשבת אינו פוטר, אא"כ היה דעתו לזה מתחילה. עכ"ד. והיה מקום ללמוד מדבריו שבסעודות הראשונות סגי בקידוש וא"צ לשתות שוב בתוך הסעודה, ודלא כדברי הגר"ש זצ"ל בפנים.

אבל באמת אין זו קושיה, כיון שבזמנם במדינות אירופה היה היין מאוד ביוקר, והרי גם לענין סעודה שלישית כתב המשנ"ב רק בלשון "טוב" לשתות בתוך הסעודה, כיון שמעיקר הדין סמכין על דעת הטור ורק טוב לחוש לדברי הכס"מ, לכן בזמנם לא הקפידו בזה. אבל אם נחוש לדברי הכס"מ, יש לשתות גם בתוך הסעודות.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב (בשש"כ תיקונים ומילואים פרק נ"ד סעיף כ"ב), לענין מי שעושה קידוש על פת הבאה בכיסנין, ואח"כ אוכל את סעודתו בלי קידוש לפניו: וכשאוכל את עיקר סעודתו טוב להדר ולברך על היין בתוך סעודתו, כיון שזו היא עיקר סעודתו, כמבואר בסימן רצ"א במשנ"ב סק"א. ע"כ. וכונתו שבסימן רצ"א כתב המשנ"ב לענין סעו"ג לשתות בתוך הסעודה, ולפי דבריו גם בסעודות הראשונות אם אוכל ללא קידוש טוב שישתה בתוך הסעודה. עכ"ד. הרי שנקט שאם קידש קודם הסעודה, סגי בזה, וכן למד שדברי המשנ"ב לענין סעו"ג הם דין מיוחד בסעו"ג ולא בסעודות הראשונות.

וכן בחוט שני (שבת ח"ד סוף פרק פ"ה) כתב בשם הגר"נ קרליץ שליט"א: וה"ה בשאר סעודות כשלא שתה יין מן המקדש סגי לדעת הרמב"ם רק בכל דהו יין. ע"כ. מבואר שנקט שאם שתה בקידוש סגי בזה וא"צ לשתות שוב בתוך הסעודה.

ולהנבאר הרי שדבריהם צ"ב, כיון שלהדיא כתב המשנ"ב בהלכות יו"ט שלא סגי בקידוש אלא צריך לשתות שוב בתוך הסעודה.

ענף ב – בענין אם צריך רביעית עבור דין עונג שבת

בספר חוט שני (שבת ח"ד סוף פרק פ"ה) כתב בשם הגר"נ קרליץ שליט"א, שכדי לקיים דין עונג שבת ביין אין צריך דוקא רביעית אלא סגי ביין כל דהו, דמש"כ הרמב"ם "לקבוע כל סעודה על היין" פירושו ששותין יין בסעודה, וכל המטרה היא להחשיב את הסעודה ע"י היין, ולזה אי"צ רביעית. וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שישתה קצת.

ושמעתי מהגאון בעל בדי הארון שליט"א שכן נהג אביו הגאון רבי אברהם יעקב זלזניק זצ"ל שלא דקדק לשתות רביעית, וביאר הגאון שליט"א שרביעית נאמר

³⁹ ובדבריו אלו אין נפק"מ בין יו"ט לשבת, יעוין לעיל הערה 11 והערה 36.

לשיעורים כמו קידוש וכדו', אבל כדי לקיים דין עונג העיקר הוא שמתענג ואין נפק"מ בכמות השתיה.

והגרמ"מ קארפ שליט"א בהלכות שבת בשבת (ח"א פ"ז הערה 92) הביא דברי הערוה"ש (סימן רצ"א סעיף י') שהביא דברי השל"ה בסידורו שכתב שלפי חכמי האמת צריך ג"כ לקדש בסעו"ג, ותמה הערוה"ש דבפרי עץ חיים (שער השבת סוף פכ"ג) כתב שאין ראוי לקדש בסעודה זו ורק באמצע הסעודה צריך לשנות יין. ותירץ הגרמ"מ קארפ שאין כונת השל"ה לקידוש קודם הסעודה, אלא לשנות בתוך הסעודה, רק שכדי שיחשב "קביעות סעודה על היין" לא סגי בכל דהו אלא צריך לשנות רביעית, ולכן קרא לזה השל"ה "קידוש". ומזה הסיק שלמעשה יש לשנות רביעית.

ודבריו צ"ע, כיון שנתבאר שלדעת המשנ"ב "קביעות סעודה על היין" הוא דוקא בתוך הסעודה, א"כ במה זה דומה לקידוש, האם רק במה שבשניהם צריך רביעית.

ובס"ד מצאתי בספר החינוך במצות קידוש (מצוה ל"א) שכתב: משרשי מצוה זו, כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכור גדולת היום ונקבע בלבבנו אמונת חידוש העולם... וע"כ נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה לפי שהוא סועד ומשמח... ואין צריך לתת טעם על חייבם אותנו שיהיה בכוס רביעית, דפחות מזה השיעור אינו ראוי ולא יתעורר לב אדם עליו. ע"כ. ולכאור' מבואר שפחות מרביעית אינו נחשב כלל, ונלמד מזה גם לענין דין עונג שצריך דוקא רביעית.⁴⁰

שו"ר שכיוונתי בזה לדברי הברכת אברהם (פסחים קט.), שדן אם צריך רביעית לדין שמחת יו"ט⁴¹, וכתב שלפי דברי החינוך שהתעוררות באה ע"י שמחה ושמחה צריך דוקא ברביעית, הרי לכאור' גם לשמחת יו"ט צריך דוקא רביעית. ודחה שבזה רק רצה החינוך לבאר מדוע תיקנו חז"ל שיעור רביעית, דהוא כיון ששיעורו שבד"כ צריך שיעור של רביעית כדי לשמוח. אבל בנידוננו כיון שאין זה דין "שתיה" אלא דין "שמחה" ורק שתיקנו להגיע לשמחה ע"י שתיה, הרי אצל כל אחד תלוי כמה משמחו.⁴²

ולפי"ז י"ל שגם לענין דין עונג שבת אין צריך דוקא רביעית אלא סגי בכל דהו המענגו.

⁴⁰ ואף שבשו"ע (סימן רע"א סעיף י"ג) נפסק שלקידוש סגי במלוא לוגמיו ואי"צ רביעית, אף אנו נאמר שלדין עונג יהיה צריך מלוא לוגמיו.

והנה במשנ"ב (שם סקס"ה) הביא מהתוס' יומא פ. דהטעם שצריך מלוא לוגמיו הוא דבעינן יתובי דעתא [והוא כדברי החינוך], אבל בשו"ע (סעיף י"ד) הובא דעת הריטב"א ששתיית כל המסובים מצטרפת לשיעור, וכתב השעה"צ (אות ס"ה) בשם תוספת שבת שלשיטתו צריך לבאר דהטעם שצריך מלוא לוגמיו הוא דחז"ל חלקו כבוד לכוס של חובה דיצטרך מלוא לוגמיו דוקא, והיינו שבקידוש תיקנו שיעור זה שיש בו חשיבות מיוחדת, וזהו דלא כטעם החינוך.

אמנם כיון שבשו"ע (שם) נפסק שלכתחילה ראוי שלא לסמוך על הריטב"א, הרי שלמעשה נקטינן כטעמו של החינוך.

⁴¹ יעוין בזה באורך להלן ענף ג'.

⁴² ויש להוסיף על דבריו, דבאמת בד"כ גם שיעור קטן מאוד משמח [בשיעור שמרגיש השתיה], ורק שלענין קידוש תיקנו שיעור מיוחד כדי להתעורר לגדולת היום ואמונת חידוש העולם וכו' כדברי החינוך, אבל בשמחת יו"ט העיקר לבוא מזה לשמחה כלשהי ולזה סגי גם בכל דהו יין.

ענף ג – בענין אם צריך רביעית עבור דין שמחת יו"ט

בגמרא (פסחים קט.): תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר... ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש.

ונפסק ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט הלכה ט"ז-י"ז): שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג... וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב... והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. ע"כ. והובא בביה"ל (סימן תקכ"ט סעיף ב' ד"ה כיצד משמח).

והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב במכתב לחמיו הגר"ש אלישיב זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סימן נ"ז): שמעתי בשם מר"ח שליט"א שיש חיוב לשתות רביעית יין בחוה"מ כל יום, וקשה לי דבערובין מ: מבואר דבימי חוה"מ אין לרוב האנשים יין כמש"כ רש"י שם ד"ה מ"מ וכן בסוכה מז: כמש"כ רש"י שם ד"ה מ"מ. ע"כ.

וכונתו במה שדן שם הגמ' אם שייך לברך שהחיינו בחוה"מ, וכתב הגמ' ששייך באופן ששכח לברך ביו"ט ראשון שאז צריך לברך בחוה"מ, ומקשה הגמ' מ"מ כוס בעינן, וביאר רש"י ואין יין מצוי לכל אדם בחולו של מועד. ולפי דברי הגריש"א הרי גם בחוה"מ צריך להיות מצוי כיון שיש חיוב אז לשתות.

וכתב לו הגריש"א: הגמ' בסוכה מז: שכשם שז' ימי החג טעונין קרבן ושיר וברכה ולינה אף שמיני טעון, א"כ בזמן שביהמ"ק קיים קעסקינן ואז עיקר השמחה הוא באכילת בשר שלמים, וע"ז קאמר הש"ס כוס כל יומא מי איכא, אבל אחרי שחרב הבית שאין שמחה אלא ביין, בודאי כל יהודי השומר תו"מ ידאג שיהיה יין כל ימות החג לקיים המצוה של ושמחת. ע"כ⁴³.

ומבואר מדברי הגריש"א שנקט שכדי לצאת ידי שמחה אין מועיל יין כל דהו אלא צריך דוקא רביעית, וכדברי הגר"ש זצ"ל בפנים. ואמנם כאן רק הסכים לזה בשתיקה, אבל שמעתי ממ"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א ששמע מהגריש"א בפירוש שצריך דוקא רביעית, וביאר מו"ז שליט"א שכדי לשמוח צריך שיעור חשוב.

⁴³ והגאון בעל בדי הארון שליט"א אמר לי שמזה זמן נתקשה בדברי הגר"ח קניבסקי שאין דין לשתות יין בחוה"מ, דהלא להדיא כתב הרמב"ם הנ"ל: שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג... והאנשים אוכלין בשר ושותין יין. הרי שדין זה שוה ביו"ט ובחוה"מ, שבשניהם יש לקיים שמחה ביין. ואמרת לי שיתכן שקושיית הגר"ח קניבסקי לא היתה על עצם הדבר שצריך לשתות בחוה"מ, אלא על מה שנקט הגריש"א שצריך לשתות רביעית, והגר"ח קניבסקי נקט שא"צ דוקא רביעית, ולכן הקשה מדברי הגמ', דזה מובן שאם יש בחוה"מ רק קצת יין לכל יום הרי אין מספיק בזה לרביעית על הכוס, אבל לפי דברי הגריש"א שצריך לשתות בחוה"מ רביעית, הרי צריך להיות מספיק כדי לברך שהחיינו על הכוס. ואמר לי הגאון בעל בדי הארון שליט"א שהרי גם אם אי"צ רביעית אין הכונה "לכלכל את השפתיים" אלא שיעור כזה ששייך לשמוח בו, ומסתבר שאם יש שיעור כזה לכל יום מימי החג, הרי הכל ביחד מספיק לכוס אחת.

ואמרת לי לבאר, דיתכן שקושיית הגר"ח קניבסקי היתה על מה שנקט הגמ' ששייך לברך שהחיינו בכל ימי החג, דהיינו גם ביום האחרון, וכיון שלדין שמחה סגי בכל דהו, הרי ביום האחרון אין סיבה שישאר לו כדי כוס שלמה, וע"ז מקשה הגמ' כוס כל יומא מי איכא, דהיינו שלא מצוי שביום האחרון ישאר לאדם כוס. ויל"ע בזה.

וכבר נמצא כן בספר תורה אור להגה"ק בעל התניא זיע"א (סוף מגילת אסתר) שכתב בתוך דבריו: וברביעית יין יוצא ידי חובת שמחת יו"ט, שהשמחה היא בגבול ושיעור, משא"כ שמחת פורים שהשמחה גדולה יותר למעלה מהדעת עד דלא ידע וכו', יעו"ש מה שביאר הדברים באורך. הרי שנקט לדבר פשוט שהשיעור הוא רביעית.

אמנם בחוט שני (יו"ט פכ"ב סק"א) כתב בשם הגר"נ קרלין שליט"א, שלא מצינו שצריך לשותות דוקא רביעית, ומשמע דאף בפחות מרביעית יוצאים, דכל כמות של יין הוא משמח.

וכן בברכת אברהם (פסחים קט.). העלה שא"צ דוקא רביעית, כיון שעצם המצוה אינה לשותות יין, כי אם מצות שמחה, אלא שתקינו לקיים השמחה ע"י יין, אבל לזה סגי לכל אחד בכמה שמשמחו, יעו"ש.

ענף ד – בענין אם צריך לשותות יין ביו"ט ביום ובלילה

בקובץ בנתיבות ההלכה (ל"ח, בעניני יו"ט וחווה"מ) מובא בשם הגאון רבי אביגדור הלוי נבנצל שליט"א: דעת אדמו"ר הגרש"ז אויערבאך זללה"ה שמספיקה שתיית רביעית יין לכל המעת לעת של יו"ט. ע"כ.

וכן שמעתי ממו"ז הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א ששמע מהגר"ש אלישיב זצ"ל, שסגי בשתיית רביעית יין פעם אחת ביו"ט.

ולכאוו' צ"ע מהמבואר בשו"ע (סימן תקכ"ט סעיף א'): וחייב לבצוע על שני ככרות ולקבוע כל סעודה על היין. ושמעתי ביאור הדברים מהגר"א נבנצל שליט"א, שכדי לקבוע הסעודה על היין סגי גם במשהו יין, אבל כדי לצאת ידי דין שמחה יתכן שצריך דוקא רביעית, ולזה סגי בפעם אחת ביו"ט.

ושמעתי עוד מהגר"א נבנצל שליט"א וממו"ז שליט"א, שלפ"ז יש לשותות כל הרביעית בפעם אחת, ולא סגי במה ששותה חצי רביעית בלילה וחצי ביום [כיון שהשינה מפיגתו]. והוסיפו עוד, שלפ"ז מסתבר שאת רביעית זו אין צריך לשותות בתוך הסעודה דוקא, אלא יכול לשותותה גם מחוץ לסעודות.

אלא שיל"ע בזה מדברי הביה"ל (שם סעיף ב' ד"ה כיצד משמחו) שהקשה מדוע השו"ע לא הזכיר מצות שתיית יין מדין שמחה, ותיירץ שסמך בזה על מה שהזכיר בסעיף א' שיש לקבוע הסעודה על היין מדין עונג [וכנ"ל]. והשתא אם ננקוט שכדי לצאת ידי עונג סגי במשהו ולדין שמחה צריך דוקא רביעית, הרי לכאוו' היה צריך השו"ע להזכיר שוב שתיית יין מדין שמחה מחמת חידוש הדין שנתחדש בו שצריך דוקא רביעית, שזה לא נתבאר בדין עונג. וצ"ע.

ובחזו"א (או"ח סימן קכ"ד דף עא.) כתב: והא דמרבין לילות, יש להסתפק אם צריך שלמים בין ביום ובין בלילה, או דיוצא באכילה פעם אחת בין אם אכלן ביום ובין אם אכלן בלילה. ע"כ. ולכאוו' בזה תליא נידו"ד, אם צריך לשותות מדין שמחה בין ביום ובין בלילה, או דסגי בפעם אחת.

לד

אכן יתכן דגם להצד שצריך לאכול שלמים בין ביום ובין בלילה, היינו דוקא באכילת שלמים שהוא עיקר דין שמחה בזמן שביהמ"ק קיים, אבל בשתיית יין לא החמירו כ"כ וסגי בפעם אחת.

ובספר שלמי תודה (סוכות סימן ע"ד אות ג') כתב ששמע ממרן בעל קה"י זצ"ל, שאם אפשר ישתה רביעית ביום ורביעית בלילה.

סימן ד – בענין דיבור בבית הכסא ובית המרחץ [לאות ח' - ט']

ענף א – בענין איסור דיבור בבית הכסא

בגמרא (ברכות סב.): ההוא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוו עיילי ביה בי תרי אפילו ביממא מתזקי, רב אמי ורב אסי הוו עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי, אמרי להו רבנן לא מסתפיתו, אמרי להו אנן קבלה גמירינן, קבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קבלה דיסורי שתיקותא [שלא יבעט ביסורין הבאים עליו – רש"י] ומבעי רחמי. וכתב הערוך (ערך קבל - קיבלא): כלומר אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא, היא קמיעתו שיצילנו מן המזיקין.

ועפ"י זה נפסק ברמ"א (סימן ג' סעיף א'): גם לא ידבר שם. ובשערי תשובה (סק"ב): ועיין ברמב"ם פ"ה מהלכות דעות איתא ולא ידבר כשהוא נפנה ואפילו לצורך גדול... ואפשר דהרמב"ם דוקא בשעה שהוא נפנה ממש קאמר דאפילו לצורך גדול אסור, והרמ"א שכתב ולא ידבר שם, דהיינו בבית הכסא, אפשר דבעת שאינו נפנה עדיין שרי לצורך. ע"כ. והובאו דבריו במשנ"ב (סק"ד).

והנה בשבת י': איתא: אמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב שרי למימר הימנותא [להזכיר אמונה – רש"י] בבית הכסא. ונפסק בשו"ע (סימן פ"ה סעיף ב'): אפילו להרהר בדברי תורה אסור בבית הכסא ובבית המרחץ ומקום הטינופת... דברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקודש, וכן הכנויים כגון רחום נאמן וכיוצא בהם מותר לאמרם שם. ע"כ. ולהנ"ל צ"ע כיצד יתכן היתר בדברים אלו, דהלא ממילא אסור לדבר בבית הכסא.

וכן להדיא בספר חסידים (סימן תתקצ"ד): אמרו לזקן במה הארכת ימים, אמר כי היו אורחים בביתי ולא היו מבינים בלשוני והיו מדברים עמי לשון עברית [היינו לשון הקודש] בבית המרחץ, ואני לא דברתי מעולם בבית המרחץ ובית הכסא ואפילו דברים של חול **אע"פ שמותר**, הואיל ועשיתי גדר ותוספת הוסיפו לי אף שנותי. ע"כ.

והנה דברי הרמ"א היה אפשר ליישב דלא נשנה כאן איסור אלא הנהגת צניעות בעלמא, אבל מדברי השע"ת והמשנ"ב מבואר שנקטו שהוא "איסור", וצ"ע כיצד יתיישבו דבריהם עם דברי הגמ' דשבת והספר חסידים.

ויש שהוכיחו מזה שכל דברי הרמ"א שאין לדבר בבית הכסא אמורים רק באופן שנכנס לביהכ"ס לצרכיו, אבל כשנכנס לצרכים אחרים אין איסור לדבר.

אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן ס"ב) הביא דברי השע"ת הנ"ל שכתב שבזמן שעדיין לא נפנה אפשר שמותר לדבר לצורך גדול, וביאר שבאמת דברי השו"ע בסימן פ"ה אמורים באופן כזה שעדיין לא נפנה ולצורך גדול, ואף שהשע"ת כתב כן רק בלשון "אפשר", אבל לפי"ז מוכרחים לבאר כן, עכ"ד. ונראה מדבריו שנקט שאין לחלק בזה בין אם נכנס לצרכיו או שלא לצרכיו.

אלא שבעיקר דבריו לכאן עדיין צ"ע דלפי"ז מדוע השע"ת לא פשט מזה בעצמו להיתר, אחר שהוא גמרא מפורש. וגם דלשון הגמ' "שרי למימר" משמע לכאן שמותר בכל אופן ולא רק לצורך גדול. וגם לשון הספר חסידים הנ"ל אין משמע לכאן שהיה

באופן של צורך גדול. וגם שלכאור' אין מצוי כ"כ שיש צורך גדול לומר "הימנותא" [דהיינו שהקב"ה נאמן] בבית הכסא.

ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן ס"ג הלכות הנהגת ביהכ"ס) הקשה סתירת הדברים הנ"ל, וכתב: ועיין כאן בשע"ת שהביא דברי הרמב"ם בהלכות דעות שכתב שם ולא ידבר כשהוא נפנה עי"ש, ונראה פשוט דלכך כתב הרמב"ם דוקא כשהוא נפנה, שלא יסתור הני תרתי הלכתא להדדי, וחידוש שלא דיברו המשנ"ב והאחרונים בסתירת ההלכה כאן. ע"כ. ואין ברור כונתו אם חולק בזה על השע"ת ונוקט שמותר לדבר גם שלא לצורך גדול.

ומהגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א שמעתי לבאר, שבענינים הנצרכים בבית הכסא מותר לדבר⁴⁴, וע"ז כתב השו"ע שמותר לדבר בלשה"ק, וכל החיסרון בצניעות הוא דוקא כשמדבר בענינים אחרים.

וממור"ר הגאון רבי זאב בוגרד שליט"א שמעתי לבאר באופן אחר, שבאמת האיסור לדבר אינו מצד המקום של "בית הכסא", אלא שבזמן שעושה צרכיו אינו צניעות לדבר, וא"כ בזמן שנכנס לביהכ"ס ועדיין לא נפנה, אין כלל איסור לדבר, וכן כשגמר לעשות צרכיו ועדיין לא יצא, וכל דברי השע"ת ש"אפשר" שמותר לדבר לצורך גדול, הם רק בזמן שכבר התחיל לפשוט הבגדים וכו' ועדיין לא נפנה בפועל.

אמנם הגאון רבי אליעזר הלוי דינר שליט"א נקט שלכתחילה אין לדבר גם אם נכנס שלא לצרכיו כלל.

ויצוין שבספר חרדים (פרק מ"ז סעיף ז') כתב: אין משיחין בבית הכסא, מפני הסכנה דשדים דשכיחי התם וצריך צניעות ושתיקה להינצל. ע"כ. הרי שנקט שמלבד הנהגת צניעות יש בזה טעם נוסף מפני השדים, ובאמת לכאור' הוא היינו הך, דמי שלא מתנהג בצניעות מגרה עליו את השדים, כמבואר בברכות סב. א"ר תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלושה דברים, מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין.

ענף ב – בענין דיבור בלשון הקודש בבית הכסא ובית המרחץ

בספר חסידים (סימן תתקצ"ד): אמרו לזקן במה הארכת ימים, אמר כי היו אורחים בביתי ולא היו מבינים בלשוני והיו מדברים עמי לשון עברית [היינו לשון הקודש] בבית המרחץ, ואני לא דברתי מעולם בבית המרחץ ובית הכסא ואפילו דברים של חול אע"פ שמותר, הואיל ועשיתי גדר ותוספת הוסיפו לי אף שנות. ע"כ.

ובשו"ע (סימן פ"ה סעיף ב'): אפילו להרהר בדברי תורה אסור בבית הכסא ובית המרחץ ומקום הטינופת... דברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקודש. וכתב המשנ"ב (סק"ט): ומידת חסידות הוא להחמיר. ובשעה"צ ציין מקורו לדברי ס"ח הנ"ל.

ובפנים באות ח' הובאו דברי הגרש"ד זצ"ל שנקט שגם בשפת העברית המדוברת בזמננו שייך מידת חסידות זו שלא לדבר בה בבית המרחץ. אבל שם בהערה 17 הובא

⁴⁴ כמבואר בשו"ת שלמת חיים (הוצאת קרן רא"ם סימן י') בשם הגר"ח זוננפלד זצ"ל.

מדברי מרנן החזו"א והגר"ז זצ"ל שנקטו שהשפה המדוברת אינה לשה"ק, ולדבריהם לכאור' יוצא שגם לפי מידת חסידות זו אין ענין שלא לדבר בה בבית המרחץ, וכן נקט הגאון רבי דב אהרן זלזניק שליט"א בעל בדי הארון.

והנה באפיקי מגינים (סימן פ"ה ביאורים סק"ב) הביא המבואר בשבת מא. שרב יהודה אמר בבית המרחץ הביאו לי נתר הביאו לי מסרק, והקשה דאי נימא שמצד מידת חסידות אין לדבר בלשון הקודש א"כ מדוע רב יהודה לא החמיר בזה, ותירץ: וי"ל דבזמן הש"ס שכל דבריהם היה הכל בלשון הקודש לדידהו לא שייך להחמיר מצד מידת חסידות, דאטו לא ידברו כלל במרחץ⁴⁵, משא"כ לדין שמדברים הכל בלשון חול וי"ל דמידת חסידות להחמיר מלדבר שם בלשה"ק. ע"כ.

ולדבריו, אף אם ננקוט שהשפה המדוברת בזמננו היא לשה"ק, מ"מ כיון שמדברים בה כל הזמן, הרי שלכאור' אין אף המידת חסידות שלא לדבר בה בבית המרחץ [ונפק"מ תהיה בזמננו רק למי שבד"כ מדבר שפות אחרות].

ובספר תורת חיים [להג"ר יעקב שלום סופר זצ"ל, סימן פ"ד סק"ג] הביא דברי הספר חסידים, וביאר: ונראה יען ע"י זה לא יבוא לדבר לשה"ק ולהזכיר שם שמים, ועיין בשאלת יעב"ץ (סימן י') דגם בלשה"ק יש קדושה. ע"כ. ונראה שנקט דעיקר הטעם הוא כדי שלא להזכיר שם שמים, ולדבריו יוצא לכאור' שמי שמדבר הכל בלשה"ק ממילא לא שייך במידת חסידות זו, כיון שאין סיבה שיבוא להזכיר בה ש"ש יותר מבלשון אחרת, ורק מי שרגיל לדבר בלשון אחרת, ואצלו לשה"ק מיוחד לעניני קדושה, לגביו יש חשש כשמדבר בלשה"ק שיבא להזכיר ש"ש.

ויל"ע במי שמדבר גם לשה"ק וגם עוד שפה, האם שייך בו המידת חסידות, דלפי מה שנקט התורת חיים לכאור' גם בו אין שייך המידת חסידות, אבל לדברי האפיקי מגינים הנ"ל יל"ע דיתכן שבו כן שייך, כיון שביאר דבריו "דאטו לא ידברו כלל במרחץ", ונראה שלא נקט דהטעם כדי שלא יזכיר ש"ש, אלא נקט שהמדבר לשה"ק בקביעות לא היתה עליו כלל התקנה שלא לדבר בבית המרחץ, דא"כ לא יוכל לדבר שם כלל וזה לא תיקנו אף למידת חסידות. ואם כנים הדברים יצא שלדברי האפיקי מגינים אף למי שבד"כ מדבר לשה"ק אבל בקי היטב גם בשפה אחרת, תהיה המידת חסידות שלא לדבר לשה"ק, ויל"ע בזה.

⁴⁵ אמנם צ"ע דלכאור' בזמן הש"ס היו מדברים ארמית ולא לשה"ק, ויל"ע.

צילום אחד המכתבים

כ"ד במנחם אב התשע"ב

בס"ד

לכבוד מרן הגאון הגדול רבי שריה דבליצקי שליט"א

השלום והברכה

אשמח אם כת"ר שליט"א יואיל לענות לשאלתי.

איתא בשו"ע או"ח סי' תקכ"ט סעי' א': "מצות יום טוב... וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת... וחייב לבצוע על שני ככרות ולקבוע כל סעודה על היין". עכ"ל. משמע שגם בשבת חייב לשתות יין בכל סעודה. וכן כתב להדיא במ"ב סקי"א.
אך קשה דהמ"ב שם מציין דמקור החיוב לשתות יין בשבת הוא בסוף סי' ר"נ, ושם הלשון "ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו", משמע שיש ענין כללי להרבות ביין, אבל לא חיוב לשתות בכל סעודה.
ולכאור' הוי סתירה בדבר, האם זה חיוב בכל סעודה או רק להרבות באופן כללי.

בברכת התורה
יוסף פליסקין

לבן המדקדק
22 ביט
26 הסעות
3' אלתם תשא. כ"ה ט. ע.

כ"ד אב תש"ב / 21 ז' ת"ש
הסעות. א"כ עמ"ש
1821 א"ת א"ת כ"כ ע"ק.
[נ.ב. אם קשה לכת"ר שליט"א להחזיר לי תשובה, הנני מוחל לו על הבול].